

СЪВМЕСТЕН МЕМОРАНДУМ ПО СОЦИАЛНО ВКЛЮЧВАНЕ РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

В съответствие с клаузите на “Партньорство за присъединяване” Правителството на Република България, Министерство на труда и социалната политика, изготви съвместно с Европейската комисия, Генерална дирекция по заетостта и социалните въпроси, Съвместен меморандум по социално включване с цел подготовката на страната за пълноправно участие в открития метод на координация по въпросите на социалното включване след присъединяването ѝ към ЕС. Меморандумът очертава основните предизвикателства, свързани с работата за преодоляване на бедността и социалната изолация, представя главните политически мерки, предприети от България в светлината на споразумението за начало на транспонирането на общите цели на ЕС в националните политики, и идентифицира основните проблеми на равнище политика, за целите на провеждания в бъдеще мониторинг и преглед на политиката. Напредъкът по изпълнението на посочените политики ще бъде оценен в контекста на процеса на социално включване в ЕС, пред който е поставена целта да допринесе съществено за изкореняването на бедността в Европа до 2010 г.

Христина ХРИСТОВА
министър на труда и социалната политика
Република България

Владимир ШПИДЛА
член на Европейската комисия,
отговарящ за заетостта, социалните
въпроси и равните възможности

Брюксел, 03 февруари 2005 година

СЪВМЕСТЕН МЕМОРАНДУМ ПО СОЦИАЛНО ВКЛЮЧВАНЕ БЪЛГАРИЯ

1. Досегашно състояние на икономиката и пазара на труда.....	5
1.1. Икономическо развитие.....	5
1.2. Социални разходи.....	6
1.3. Състояние на пазара на труда	7
2. Социална ситуация.....	10
2.1. Демографска характеристика.....	10
2.2. Разпределение на доходите и парична бедност	12
2.3. Образование	14
2.4. Социална защита.....	16
2.5. Жилища.....	18
2.6. Здравеопазване.....	19
2.7. Транспорт.....	19
2.8. Териториални и социално-икономически несъответствия.....	20
2.9. Уязвими групи.....	20
3. Ключови предизвикателства.....	21
3.1. Развитие на пазар на труда с възможности за социално включване и насърчаване на заетостта, като право и възможност за всички.....	21
3.2. Справяне с проблемите в образованието.....	22
3.3. Жилища.....	23
3.4. Осигуряване на равен достъп до висококачествени здравни услуги и подобряване на предоставянето на тези услуги и формите за осигуряването им	23
3.5. Достъп до социална защита.....	23
3.6. Подобряване предоставянето на социални услуги и осигуряване на равен достъп до висококачествени социални услуги за всички и конкретно- за хората с увреждания и хората с ментални увреждания.....	23
3.7. Подпомагане осигуряването на достъп до транспортни услуги за всички	24
3.8. Възстановяване на райони с многостранни проблеми.....	24
3.9. Осигуряване на социална и образователна интеграция на уязвимите етнически малцинства.....	25
4. Въпроси на политиката.....	25

4.1. Улесняване на участието в пазара на труда.....	25
4.2. Достъп до права, стоки и услуги.....	28
4.2.1 Пенсионна система.....	28
4.2.2 Социално подпомагане.....	31
4.2.3. Социални услуги.....	32
4.2.4. Здравеопазване.....	33
4.2.5. Образование.....	34
4.2.6. Жилищна политика.....	36
4.2.7. Транспорт.....	37
4.3. Осигуряване на подкрепа за най-уязвимите.....	37
4.3.1. Хора с увреждания.....	37
4.3.2. Закрила на деца със специални потребности.....	39
4.3.3. Уязвими етнически малцинства.....	40
4.4. Превенция на риска от изолация.....	42
4.4.1. Електронно включване.....	42
4.4.2. Други уязвими групи.....	43
4.5. Мобилизиране на всички заинтересовани страни.....	45
5. Насърчаване равенството на половете в борбата с бедността и социалната изолация.....	47
6. Статистически системи и индикатори.....	50
7. Подкрепа на политиките за социално включване чрез структурните фондове.....	51
8. Заключение.....	52
Табл. 1 Брутен вътрешен продукт: 1998 – 2003 г.....	55
Табл. 2 Инфлация през периода 1998 – 2003 г.....	56
Табл. 3 Приток на преки чужди инвестиции в България по икономически отрасъл.....	57
Табл. 4 Социалните разходи като % от БВП в периода 1996-2003 г.....	58
Табл. 5 Тенденции в динамиката на публ. разходи като % от БВП за периода 1996 – 2003 г.....	58
Табл. 6 Демографски индикатори.....	59
Табл. 7 Доходи на домакинствата по компоненти през периода 1995 – 2003 г.....	60
Табл. 8 Средногодишен праг на бедност по еквивалентни единици и обхват на бедността (1995-2002 г.).....	60
Табл. 9 Лаакенски индикатори за парична бедност.....	61
Табл. 10 Равнище на бедност по пол (в процентни пунктове от съответната група).....	63
Табл. 11 Бедност по етнически признак.....	63

Табл. 12 Разходи за социални услуги през 2002 по обслужено население.....	63
Табл. 13 Разходи за социални услуги през 2002 по обслужено население.....	64
Табл. 14 Брой на жилищата и обитаване на стандартни жилища в България през 2001.....	64
Табл. 15 Проекти, съотнесими към социалното включване 2000-2004.....	64
Фигура 1.....	65

1. ДОСЕГАШНО СЪСТОЯНИЕ НА ИКОНОМИКАТА И ПАЗАРА НА ТРУДА

1.1. Икономическо развитие.

Следвайки предпазлива фискална политика, основана на нисък бюджетен дефицит и заложен механизми за посрещане на външни влияния, водещи до натрупване на непредвидени разходи, вече шеста поредна година страната реализира **икономически растеж**. От 2000 г. насам **икономическият растеж** постоянно надвишава равнището от 4%.

Брутният вътрешен продукт нарасна през 2003 г. с 4.3% в реално изражение благодарение на устойчивите темпове на растеж на вътрешното търсене (табл. 1). Индивидуалното потребление¹ има най-висок принос за растежа на БВП за 2003 г. Нарастването на потребителското търсене е свързано с увеличаването на доходите на домакинствата и подобряването на финансовото състояние на населението.

Структурата на Брутната добавена стойност по икономически сектори през 2003 година е следната: **услуги** - 58.6 %, **промишленост** - 30.0 %, **селско стопанство** - 11.4 %. През 2003 г. брутната добавена стойност в сектора на услугите е нараснала с 3.5% в реално изражение. Промишленото производство през 2003 г. отбелязва ръст от 7.1% в сравнение с 2002 г. През 2003 г. брутната добавена стойност в аграрния сектор отбеляза спад от 1.3% в реално изражение. Основната причина за този спад са незадоволителните резултати в селското и горското стопанство и по-специално слабата пшенична реколта през 2003 г.

Делът на частния сектор в БДС през 2003 е 73.3% , което представлява ръст от 5.6 % спрямо 2002 година.

Равнището на **жизнения стандарт** в България, изчислено по паритет на покупателната способност като БВП на глава от населението (Евростат – предварителни данни) през 2003 г. е 28.1% от средното равнище за петнадесетте държави-членки на ЕС. Средното равнище на десетте нови държави-членки е 47%, като с най-висок показател е Кипър – 76%, а с най-нисък е Латвия – 35%.

Реалните доходи на домакинствата през 2003 г. са нараснали с 38.5% спрямо равнището от 1996 г. През 2003 г. **средната месечна брутна работна заплата** достигна равнището от 284 лева (приблизително 146 евро). В сравнение с данните за 2002 г. този показател показва реален ръст от 7.7%.

Равнището на инфлацията през последните 3 години бележи тенденция към понижаване под влияние и на външни фактори, по-специално - на забавеното развитие на световната икономика и свързаното с него спадане на цените на някои суровини. Средногодишната инфлация е намаляла от 5.8% през 2002 г. на 2.3% през 2003 г. (табл. 2).

Данните за баланса на държавния бюджет за последните пет години показват, че България провежда предпазлива фискална политика (средна стойност на бюджетния дефицит под 1% от брутния вътрешен продукт (БВП) през последните пет години). След 1998 г. България последователно отговаря на маастрихтския критерий за дефицита на държавния бюджет (3% от БВП). Дефицитът по текущата сметка, който през 2001 г. възлиза на 6% от БВП, е намалял до 4.7% от БВП през 2002 г., но нараства отново през 2003 г. на 8.5% от БВП.

¹ Националните сметки на България са разработени в съответствие с международно възприетите методологически принципи на „Европейската система за сметки, 1995“ (ЕСС '95) - издание на Евростат, и на „Системата на националните сметки“, 1993 - съвместно издание на ООН, ОИСР, Евростат, МВФ и Световната банка. Индивидуалното потребление на домакинствата включва: крайните потребителски разходи на домакинствата, крайните потребителски разходи на правителството за предоставени индивидуални услуги на домакинствата; крайните потребителски разходи на НТООД.

В резултат на направените инвестиции се наблюдава трайна тенденция към **повишаване на производителността на труда** – средно с 5.8% за периода 1999-2002 г., измерена като физически обем на брунтата добавена стойност на един зает. През 2003 г. производителността на труда продължава да нараства, но темпът на нарастване е значително по-бавен в сравнение с 2002 г. Производителността на труда² в цялата икономика през 2003 г. е нараснала с 0.5% в сравнение с 2002 г.

При ограничените финансови ресурси на държавата от съществено значение е размерът на инвестициите от страна на частния сектор, както и от страна на чуждестранни инвеститори. Вътрешните инвестиции, след спад от 14% през 2000 г. спрямо 1991 г., отбелязват значителен ръст през периода 2001 – 2003 г. Вътрешните инвестиции представляват 22% от БВП. В резултата на подобрената бизнес-среда и на политиката на правителството за привличане на инвестиции, през 2003 г. е отбелязан висок приток на преки чуждестранни инвестиции, възлизащи на 7.1% от БВП (табл. 3).

Между шестте района за планиране съществуват значителни различия. Брутният вътрешен продукт на глава от населението през 2003 г., произведен в най-развития район – Югозападния, където се намира столицата на страната - гр. София, възлиза на 6 214 лв. Следва Югоизточния – 3 993 лв., Северозападния - 3 848 лв, Североизточния –3 749лв., Северния централен –3 739лв. и Южния централен район- 3 576. Водещата позиция на Югозападния район е свързана до голяма степен със структурата на добавената стойност по икономически сектори в този район – висок дял на сектора на услугите и нисък дял на сектор “Селско и горско стопанство”.

1.2. Социални разходи

Социалните разходи са един от основните показатели за отношението на държавата към гражданите и особено към хората в неравностойно положение. Социалните разходи в България включват три основни категории: 1) схеми за обществено осигуряване, включващи пенсии, обезщетения за безработица, болест и майчинство, трудови злополуки; 2) разходи за здравни грижи; 3) социално подпомагане, семейни помощи и други целеви програми. По време на кризата през 1996 г. социалните разходи спаднаха до равнище от 12% от БВП, което е най-ниското за целия период на прехода. След 1997 г. се наблюдава увеличение в обема на социалните разходи, които са достигнали ниво от 17% от БВП през 2003 година. През 2001 г. разходите за социална защита в ЕС15 възлизат на 27.5% от БВП.

Основно социалните разходи нарастват в частта разходи за здравеопазване и разходи за социално осигуряване (пенсии). По отношение на разходите за здравеопазване същите нарастват устойчиво през периода 1996-2003г. (от 3.1% до 4.6%), което е израз на определянето на здравеопазването като основен приоритет в политиката на правителството, особено след 2001г. Стремещът е размерът на разходите за здравеопазване, като дял от БВП да се доближава постепенно до равнището на този показател в страните от Европейския съюз. От съществено значение за ръста на разходите е и старта на реформата в здравеопазването през 1999 г. със създаването на Националната здравноосигурителна каса и въвеждането на нови механизми за финансиране на доболничната и болничната помощ. Въвеждането на данъка върху добавената стойност върху лекарствата и консумативите от 2002 г. също оказва влияние върху размера на разходите за здравеопазване.

² Изчислена с предварителните оценки на Националния статистически институт за брунтата добавена стойност и данните за броя на заетите според Наблюденията на работната сила.

Пенсиите са най-важният компонент, като представляват почти половината от социалните разходи – техният относителен дял от БВП нараства от 6.9% до 9.2% за периода 1996 – 2003 г. (вж. табл. 4).

Делът на социалните разходи от общите консолидирани публични разходи е нараснал от 28% през 1996 г. на 46% през 2003 г. (вж. табл. 5)³.

1.3. Състояние на пазара на труда.

В началото на прехода е отчетен значителен спад в равнището на заетост (между 1990 и 1993 г. общата заетост е намаляла с 875 000 души, или с 21.4%). След кратък период на стабилизация между 1993 и 1996 г., заетостта отново започва да намалява (с нови 345 600 души, или 10.5%). От 1990 г. заетите лица в страната намаляват с 28.2% , което представлява над 1.2 млн. души. След този продължителен спад в заетостта, в края на периода се наблюдава положителна тенденция на повишаване

По данни от Наблюдението на работната сила **равнището на икономическа активност** намалява от 66.5% през 1993г. на 60.9% през 2003г. Мъжете имат по-висок коефициент на икономическа активност (65.4%) от жените (56.5%). Разликата между икономическата активност при мъжете и жените е с около 8 процентни пункта по-ниска от стойността на този индикатор за разширения Европейски съюз.

Равнището на заетост за 2003 г.⁴ е 52.5%, което е с 1.9 процентни пункта по-високо от същия показател за 2002 г. Равнището на заетост сред мъжете е много ниско – 56% (през 2002 г. общо за двадесет и петте държави-членки на ЕС то е 71%) и е със 7 процентни пункта по-високо от равнището на заетост сред жените (през 2002 г. общо за двадесет и петте държави-членки на ЕС същият показател е 54.7%). Разликата между двата показателя е много по-малка от средната за разширения ЕС (16.3 процентни пункта).

Равнището на заетост сред по-възрастните (55-64 години) е 30% (стойността на същия показател за разширения ЕС е 38.7%). Разликата в равнището на заетост при мъжете и жените се дължи на нормативно определените възрастови граници за пенсиониране на населението (през 2004 г. възрастта за пенсиониране при жените е 57.5 г. включително, а при мъжете тя е 62.5 г. включително)

През 2003 г. **равнището на заетост при младежите** във възрастовата група между 15 и 24 години е 20.7%. За същата година стойността на този показател за двадесет и петте държави-членки на ЕС е 37.6%. Равнището на заетост при мъжете от тази възрастова група е 21.7% (ЕС25-40.7%), а при жените – 19.6% (ЕС25-34.4%).

От началото на прехода **заетостта в промишлеността** намалява постоянно. Общият спад на заетостта в индустрията възлиза на 24% между 1996 и 2001 г. След рязък спад в началото на прехода, който може да бъде отдаден на забавянето в приватизационния процес, **заетостта в селското стопанство** започва отново да нараства, като тази тенденция продължава до края на деветдесетте години. Общият резултат от тази динамика се изразява в нетно увеличение на заетостта в сектора на селското стопанство с 3.5% между 1990 и 2001 г. **Заетостта в сектора**

³ В консолидираните публични разходи се включват всички разходи от държавния бюджет, общинските бюджети, бюджетите на ДОО и НЗОК, бюджетите на националните медии, а така също и всички извънбюджетни сметки и фондове по смисъла на Закона за устройството на държавния бюджет.

⁴ Равнището на заетост е изчислено за възрастовата група между 15 и 64 години.

на услугите отбелязва спад от 10 % между 1990 и 2001 г., въпреки краткия период на растеж след 1990 г.

През 2003 г. най-голям е броят на заетите в *сектора на услугите* (1 616 600), което представлява 57.1% от общата заетост, броят на заетите в *промишления сектор* е 929 600 или 32.8% от общата заетост, а в сектор *“Селско и горско стопанство”* са заети 285 900 души или 10.1% от общия брой на заетите. Стойностите на тези показатели за двадесет и петте държави-членки на ЕС за 2002 г. са, както следва: “Услуги” – 68.7%, “Промишленост” – 25.9% и “Селско стопанство” – 5.4 %.

В резултат на развитието на частния сектор и ускоряване на приватизационния процес, дялът на частния сектор в общата заетост се е повишил от 6 % през 1990 г. до 60 % през 2001 г. Свиването на заетостта в **обществения сектор** през разглеждания период е непрекъснато, но доста неравномерно. Заетостта в сектора спада с 54.7 % между 1993 г. и 2001 г.

Средно за 2003 г. в **частния сектор** работят 1 843 800 души или 65.1 % от всички заети лица, от които 99 600 са работодатели (3.5% от всички заети), 271 700 (9.6%) са самостоятелно заети, 1 418 000 (50%) са заети в частни предприятия и 54 500 са неплатени семейни работници (за 0.3 % от заетите не е определен статусът на заетостта). В **публичния сектор** са заети 981 500 души. През 2003 г. относителният дял на заетите в частния сектор спрямо 2002 г. се е увеличил с 2.5 процентни пункта.

Според Националния статистически институт броят на наетите без договор през 2003 г. е 85 300 души или 3.6% от всички заети. Оценка на неформалния сектор (чрез проведено проучване на Витоша Рисьрч⁵) през 2003 г. показва, че 16.7% от всички наети работят без трудов договор.

В **регионален аспект**⁶ се наблюдава значително различие в равнищата на заетостта между районите за планиране. Трайна тенденция е най-високото равнище на заетостта да е в Югозападен район, а най-ниското равнище - в Северозападен район. Що се отнася до състоянието на заетостта по административни области през 2003 г., областите с най-високи равнища на заетост са София и Благоевград, а с най-ниско равнище на заетост е Видин. Дисбалансът на регионалните пазари на труда се дължи на наследената структура на икономиката по места, съчетана с ефекта от процеса на реструктуриране.

По данни на Наблюдение на работната сила през 1993 г. броя на безработните е бил 814 600 души, а коефициента на безработица - 21.4 %. Поради големия брой лица, отпаднали от икономически активното население след тази година равнището на безработица започва да намалява като в периода 1996-1998 г. достига 14%. След това намаляването на числеността на безработните лица се забавя и е напълно преустановено през 2001 г., когато безработицата отново бележи ръст. През 2003 г. **безработицата**⁷ в страната намаля значително, което се дължи на по-високия брой устроени на работа безработни, на по-ниския брой на освободените от работа, сезонни фактори и провежданата активна политика на пазара на труда. Броят на безработните е 449 100 в сравнение с 616 900 през 2002 г. Равнището на безработица за възрастовата група между 15 и 64 години намаля от 17.9% през 2002 г. на

⁵Източник : Скритата икономика в България, София, 2004.

⁶ Данните за нивата на заетост по региони са изчислени за възрастовия интервал 15 и повече навършени години.

⁷ По данни на Наблюдението на работната сила.

13.8% през 2003 г. Стойността на показателя равнище на безработицата е с 4.8 процентни пункта по-висока от средното равнище за ЕС25.

През 2003 г. броя на **икономически неактивните лица** (за възрастовия интервал 15-64 г.) е 39.1 % (ЕС25-31% през 2002г.) от населението (при 33.5% през 1993. Сред причините, които посочват лицата за тяхното състояние са: лични и семейни ангажименти, посещение на учебно заведение или курсове за квалификация., недобро здравословно състояние или инвалидност, напреднала възраст, обезкураженост. По-ниската активност респективно по-високата икономическа неактивност могат да бъдат обяснени с негативните демографски тенденции (по-високия дял на възрастните хора в населението) и влиянието на икономически фактори свързани преди всичко с все още високите нива на безработица, неефективното създаване на нови работни места и дела на сивата икономика в страната. По отношение възрастовата структура на неактивността най-висок е дела на възрастните хора (53.2 % през 2003 г.). Наблюдава се негативна тенденция на увеличение в броя на обезкуражените от 1997 г. насам.

Според изследване, предприето от Агенция за социални анализи (АСА) и озаглавено “Ромите на пазара на труда и в системата за социално подпомагане: Новите предизвикателства” (София, 2003 г.), понастоящем платена работа имат 42.8% от българите, 29.5% от турците и 19.5% от ромите в страната. Без работа са 17.3% от българите, 48.4% от турците и 52.9% от ромите (останалите лица до 100% за всяка етническа група са пенсионери, учащи, инвалиди и неотговорили (по-малко от 1%)). Неравностойното положение на ромите и турците на пазара на труда е свързано основно с тяхното по-ниско равнище на образование и квалификация⁸.

Равнището на безработица сред младежите⁹ според Националния статистически институт за 2003 г. е 8.1% в сравнение с 11.4% през 2002. Същият показател за ЕС25 през 2002 г. е 8.2%. Сред причините за ниското равнище на безработица сред младежите между 15 и 24 год. възраст са по-високия дял на младежите започнали работа и политиката по заетостта. Младите безработни са една от основните целевите групи дефинирани в НПДЗ, като за повишаване на заетостта сред тях се изпълняват редица мерки и програми.

Броят на продължително безработните нараства през последните няколко години. През 2001 г. по данни на НРС 62.7 % от безработните във възрастовия интервал 15-64 г. (или 12.4 % от работната сила за същата възрастова група) са били безработни за период по-голям от 1 година. **Равнището на продължителната безработица**¹⁰ през 2003 г. възлиза на 8.9%. Стойността на този индикатор е много по-висока от отчетената за двадесет и петте държави-членки на ЕС (3.8%). Броя на безработните за период от 2 и повече години възлиза на две трети от общия брой на продължително безработните.

През 2003 г. равнището на безработица сред лицата с висше образование е 6.8%, докато същият показател за лицата със средно образование (в тази група се включват тези със средно техническо, професионално и средно общо образование) е 12.6%, респ. за тези с

⁸ По данни от преброяването на населението през 2001 г., нивото на образование на работната сила сред ромската и турската етнически групи са значително по-ниски от тези на българите. Делът на работната сила с основно образование е 20.7 % за българите, 53.0 % за турците и 44.9 % за ромите. 23.7 % от турците са със средно образование, а за българите този процент е съответно 53.0. Само 2.7 % от представителите на турската етническа група са с висше образование, в сравнение с 23.5 % при българите. Общо 7.2 % от ромите имат средно и висше образование.

⁹ Дял на безработните младежи (между 15 и 24 год. възраст) от цялото население на същата възраст.

¹⁰ Дял на лицата, безработни за срок от 12 месеца или повече, от работната сила.

прогимназиално образование той е 22.9 %, а за тези с основно и по-ниско образование достига 34.2%.

Положителната тенденция на намаляване на абсолютния брой на безработните и равнището на безработица се наблюдава във всички райони за планиране. През 2003 г. равнището на безработицата в следните райони за планиране остава по-високо от средното за страната: Североизточният район (19.6%), следван от Югоизточния (16.9%) и Северозападния (15.7%). Следните райони за планиране се характеризират с равнище на безработица, по-ниско от средното за страната: Южен централен (11.5%), следван от Югозападния (11.7%) и Северния централен (13.2%).

Регистрирани безработни¹¹

Регистрацията в Дирекциите “Бюро по труда” и активното търсене на работа са необходимите условия за получаване на социални помощи и обезщетения за безработица. През 2003 г. по данни на административната статистика на Агенцията по заетостта средният брой на безработните за годината е 528 041 души, което е със 127 957 души по-малко в сравнение с предходната година. Този рязък спад в броя на регистрираните безработни в страната се дължи на по-високия дял на устроените безработни на работа на първичния пазар, по програми и мерки, а също така и на по-ниския входящ поток на регистрирани безработни. През 2003 г. е отчетено най-ниското равнище на безработица през последните четири години.

През последните две години непрекъснато нараства броят на **лицата с трайно намалена трудоспособност**, обърнали се за съдействие към дирекциите “Бюро по труда”. През 2003 г. те съставляват 3% от средногодишната безработица (в сравнение с 1.9% през 2002 г.). Средногодишният им брой е 15 916 души и е нараснал с 30.1% (3 683 души) в сравнение с 2002 г., за разлика от снижението на общата безработица през годината. Увеличението е повлияно от извършената информационна дейност от дирекциите “Бюро по труда” за преференциите, предвидени в Закона за насърчаване на заетостта за осигуряване на заетост, включително и за тази неравнопоставена група на пазара на труда.

2. СОЦИАЛНА СИТУАЦИЯ

2.1. Демографска характеристика

Демографските тенденции търпят неблагоприятни промени през годините (табл. 6). Към 31 декември 2003 година населението на България възлиза на 7 810 000 души. В сравнение с предходната година се отбелязва намаление с 45 000 души. Възрастовата структура на населението се влошава и възрастовата пирамида постепенно се обръща с върха надолу. Коефициентът на раждаемост в България непрекъснато намалява през последните няколко десетилетия, достигайки минималната си стойност 7.7 на хиляда през 1997 година. През 2003 г. този измерител достигна 8.6 на хиляда. Друга негативна тенденция е силната емигрантска вълна от началото на деветдесетте години. Общата численост на емигрантския поток за периода 1989-2001 г. се изчислява на 300 000 души или 10% от работната сила. Сравнението на данните от последните две преброявания на населението, проведени през 1992 и 2001 г., дава по-ясна картина на **мобилността на населението**. През годините между двете преброявания населението на България е намаляло с 514,000 души, което се дължи както на общата естествена мобилност на населението, така и на емиграция. Броят на лицата, които са емигрирали през същия период, е около 196 000 души. В същото време около 19 000 души са се завърнали в страната. Така нетната изходяща миграция на населението, изчислена въз

¹¹ По данни на Агенцията по заетостта.

основа на тези два насрещни потока, възлиза на 177 000 души, или през разглеждания период средно годишно 22 000 души са емигрирали от България. През 2002 година населението е намаляло с 46 хил. души или с 0.6% в сравнение с предходната година. Това намаление е основно резултат от отрицателния естествен прираст на населението.

Отрицателният естествен прираст е причина за **застаряване на населението**. Абсолютният брой и относителният дял на населението до 15 год. възраст бележат постоянен спад, докато от друга страна, делът на населението над 65 год. възраст устойчиво се увеличава. През 2003 г. делът на младежите до 15 год. възраст е намалял до 14.2% (през 2002 г. лицата от тази възрастова група си били 14.6% от населението), като през същата година възрастните хора вече наброяват 17.1% от населението (през 2002 г. те са били 17.0%). Коефициентът на възрастова зависимост¹² е 45.5% през 2003 г. Важна последица от застаряването на българското население, с която в бъдеще работодателите ще трябва да се съобразяват, ще бъде намаляването на дела на населението в трудоспособна възраст (между 15 и 64 години). Това ще има значително отражение и върху разходите за здравни грижи и социални услуги.

Неблагоприятните демографски процеси са съпътствани с влошаване на здравния статус на населението. Равнището на детската смъртност в България е много високо – над 13 на 1 000 живородени деца на възраст до 1 година (в европейските страни този индикатор варира между 3.5 и 9 на 1000). Средната **продължителност на живота** на населението през периода 2001 – 2003 г. е 72.1 години; този показател е по-висок при жените (75.6 години), отколкото при мъжете (68.7 години). Средната продължителност на живота се увеличава от 70.6 години за 1995 година на 72.1 години за 2003 година, докато продължителността на живота на хората на възраст 65 години се увеличава от 14.1 на 14.3 години за същия период. И по тези показатели България заема неблагоприятна позиция, както показва високото равнище на смъртност във възрастовата група между 40 и 49 год. Качеството на здравните услуги е основната причина за относително ниските стойности.

Към 1 март 2001 г. (когато е проведено последното преброяване на населението) най-голямата етническа общност в страната е българската, която представлява 83.9% от цялото население. На второ място е турската етническа група с 9.4%. Третата по численост етническа група е ромската, която наброява 4.8% от населението. Групата “Други” включва останалите етноси, представени в страната, и възлиза на 0.9%. Делът на лицата, които не са се самоопределили¹³ е 1.0%. Що се отнася до ромската етническа група, трябва се има предвид, че още около 350 000 души (по оценки на експерти) носят социалните характеристики, типични за мнозинството от ромското население, но не приемат да бъдат идентифицирани с тази етническа група, а се определят като турци, българи и, в по-малък процент, като румънци. Говорещите български мюсюлмани формират друга специфична група. Те говорят български език, изповядват ислямска религия, но етнически се определят по три различни начина – като турци, като българи и като български мюсюлмани.

¹² Коефициентът на възрастова зависимост е съотношението между броя на зависимите лица (съгласно методиката на ООН такива са лицата на възраст между 0 и 15 и над 65 год. възраст) и броя на независимите лица (на възраст между 15 и 64 години) в края на годината.

¹³ Етническо-демографските показатели на българското население по традиция се включват в данните, събирани при преброяванията на населението. Преброяването през 1992 г. включва показателите “етническа група”, “майчин език” и “религиозна принадлежност”. Тези показатели са включени и в последното преброяване, проведено на 1 март 2001 г., с което е осигурена съпоставимост на данните. Нов елемент, който следва да бъде отбелязан, е че хората имат възможност да решат дали да дадат отговор на тези въпроси, за разлика от всички предишни преброявания, при които са изисквани задължителни отговори. НСИ издаде “Указания за попълване на преброявателните карти”, в които се посочва, че преброяваните лица следва да определят индивидуално етническата си принадлежност, майчиния си език и религиозната си принадлежност. НСИ подчертава, че не се прилагат ограничения по отношение на **самоопределянето** на лицата, които се записват в групата “други”.

Неблагоприятните демографски тенденции обусловиха значително обезлюдяване на големи райони в страната – най-вече по-слабо развитите, граничните и планинските райони. Коефициентът на естествен прираст на населението в тези общини е много под средния за страната: напр. в община Макреш той е минус 34%, в община Трекляно е минус 42% и т. н.

По данни от последното преброяване на населението средният брой на членовете в едно домакинство е 2.7, което е относително по-висока цифра на фона на положението в ЕС, където стойността на този показател за периода 1999–2001 г. е 2.4. През 2001 г. в едночленни домакинства живеят 663 000 души. Наблюдава се и тенденция към намаляване броя на семейните двойки. Увеличава се броя на несемейните лица над 30 год. възраст. Средният брой на децата в семействата намалява устойчиво до 1.3 през 2001 г. Най-голям е броят на семействата, които имат по едно дете - почти 30%. Делът на семействата с три и повече деца е по-малък от 3%.

2.2. Разпределение на доходите и парична бедност.

По отношение на доходите статистиката сочи, че през последните пет години реалните доходи нарастват (вж. табл. 7). Към края на 2002 г. и началото на 2003 г. някои пенсии възстановяват или надвишават нивото си от 1995 г. Другите доходи, обаче още не могат да компенсират срива от първата половина на 90-те години, и въпреки всички положителни процеси и тенденции, всички реални доходи остават под нивата, регистрирани преди началото на прехода през 1990 г.

Бедността е явление с много измерения, а не е само въпрос за липса на доходи сред част от населението. Концепцията за бедността включва както липса на средства за задоволяване на основните потребности, така и липса на условия и предпоставки за водене на достоен и пълноценен живот, което от своя страна се дължи на липсата на възможности за избор. Анализът, представен в тази част, се отнася за паричната бедност. За 2002 година равнището на бедност за България е 13.4%. Това е най-ниското равнище на относителна бедност от 1995 г. насам (вж. табл. 8).

Прагът на бедност за България е изчислен по метод, избран от Евростат¹⁴. За 2001 г. прагът на бедност е 1 244 лева¹⁵, което се равнява на 638 евро на човек. Прагът на бедност, изчислен в стандарти за покупателна способност (ППС), е 1 630 ППС и е приблизително 2 пъти по-нисък от прага в десетте нови страни-членки (3 240 ППС). В сравнение със страните от ЕС15 прагът на бедност в България е около 5 пъти по-нисък (8 253 ППС – вж. Табл. 9). Прагът на бедност за България в ППС е с 38.6% по-висок от този в Румъния, но е с 10.1% по-нисък от този в Турция.

Неравенството в доходите, измерено въз основа на **коефициента на поляризация** и **коефициента на Джини** (измерващ разслояването на населението), и изчислено при отчитане на двата типа доходи (в пари и в натура) за 2001 г. възлиза съответно на 3.8 (десетте нови

¹⁴ Определен като 60% от медианния еквивалентен доход. Този метод за определяне на равнището на относителната бедност е възприет от Евростат и се прилага от Националния статистически институт въз основа на резултатите от Наблюдението на домакинските бюджети. При извършването на изчисленията се използва скала за еквивалентност, за да се отчете икономията на ресурси, произтичаща от съжителството на няколко лица в едно домакинство. Това е частта от доходите, която се разходва за материални блага, които са еднакво необходими, неделими и полезни за всички членове на домакинството. Например разходите за придобиване на трайни предмети за потребление (телевизор и пр.), разходите за осветление и отопление на жилището и т. н. Скалата за еквивалентност на Евростат се прилага по следния начин: 1 за първия член на семейството; 0.5 за всеки следващ възрастен член; 0.3 за всяко дете до 14 год. възраст.

¹⁵ Европейска комисия, ЕВРОСТАТ, Дирекция Д: Пазар, заетост и социални статистики, Отдел Д-2: Условия на живот и социална защита, Резултати от втора кръгла маса по събиране на данни (2001 година).

страни –членки- 4.3, ЕС15 –4.4, ЕС25-4.4) и 26 (десетте нови страни –членки- 28, ЕС15 –28, ЕС25-28).

Делът на лицата под прага на бедност преди получаването на всички социални трансфери през 2002 г. е 37.1%. Делът на хората под прага на бедност след получаване на пенсиите, но преди получаване на социалните трансфери е 16.5%. Разликата между този дял (16.5%) и дела на бедните след получаване на социалните трансфери и пенсиите (13.4%) възлиза на 3.1 процентни пункта. Това означава, че ролята на държавата трябва да е по- значителна при изпълнение на социалните й функции при закрила на най-бедната част от обществото и при намаляване на риска от бедност.

Жените са по-заstrашени от изпадане в бедност от мъжете (вж. табл. 10). През 2002 г. 14.8% от жените и 11.9% от мъжете са в риск от изпадане в бедност. Разликата в положението на хората от двата пола се задълбочава с увеличаване на възрастта на жените. Делът на **възрастните жени** над 65 год. възраст, които живеят под прага на бедност през 2002 г. е 19.3% или около три пъти по-висок, отколкото при мъжете.

Буди тревога фактът, че през 2002 г. делът на бедните **домакинства с един родител** с едно или повече деца е 41.18%. Семействата с един родител са специфична рискова група, защото средното равнище на доходите в страната не позволява на едно лице да издържа самостоятелно зависим член на семейството. Самотните родители по-трудно намират работа, която би им позволила да съвместят семейните и трудовите отговорности. Данните водят до заключението, че е необходима специална закрила за младите семейства, като се отчита правото на избор на репродуктивно поведение и необходимостта от съчетаване на професионалните и семейните задължения с оглед осигуряване на подходящ жизнен стандарт на децата.

Един от най-големите рискове от изпадане в бедност съществува сред **големите домакинства**. През 2002 г. делът на домакинствата, живеещи под прага на бедност, които се състоят от двама възрастни и едно дете, е 9.2%; сред тези с две деца-стойността на този показател е 15.1%, а сред тези с двама родители и **три и повече деца** той е 37.2%.

В структурата на бедните домакинства по социални и икономически индикатори преобладават домакинствата на икономически неактивните и безработните. Бедността е силно разпространена сред **продължително безработните** и сред някои групи от заетите, получаващи ниски доходи, както и сред работещите в селското стопанство. Данните за статуса на активност на референтно лице от домакинство, сочат че под равнището на бедност през 2002 година живеят 5.6% от заетите, 5.9% от самонаетите, 30.9% (32.5%- мъже и 29.4% жени) от безработните, 12.4% от пенсионерите и 15.9% от другите икономически неактивни лица. Безработицата (особено продължителната безработица), ниското ниво на активност и заетостта в неформалния сектор са сред основните фактори за обедняване и социална изолация.

Според индикатора “положение на обитателите на жилища”, наемателите на жилища са заstrашени в по-голяма степен от бедност, като делът им по този показател през 1998 г. е бил 28.3% и е нараснал до 30.9% през 2002 г. (за петнадесетте държави-членки на ЕС този показател възлиза на 24%).

Бедността в България има и **регионално измерение**. През 2002 г. делът на градските домакинства под прага на бедност е бил 13.7%, като за селските домакинства същият показател е бил 16.8%. Според национални проучвания в градските райони е отчетено по-значимо намаляване на равнищата на бедност отколкото в селските райони.

Изследването на Световната банка за 2001 година¹⁶, основен източник за равнището на бедност по етнически признак, показва, че **турската етническа група и особено ромите** са най-засегнати от бедността и безработицата. Според това изследване и приложената методология равнището на бедността сред етническите българи е 5.6 %, сред етническите турци- 20.9%, а сред ромите – 61.8%¹⁷. (вж.Табл. 11).

Образованието дава на хората по-големи шансове да си намерят работа, да получават доходи и да се интегрират в обществото. Лицата с основно и по-ниско образование най-често попадат в категорията на бедните. За **бедните домакинства с ниско образователно равнище** също е по-трудно да изпращат децата си на училище. Висшето образование е фактор за защита от бедност. Равнището на бедност сред хората с висше образование е под 2%.

2.3. Образование

По данните от преброяването на населението, проведено през 2001 г., 50.8% от населението има средно образование, а делът на лицата с образование над средно от цялото население е 15.2%.¹⁸ Същевременно относителният дял на лицата с основно и по-ниско образование намалява с 10 процентни пункта от 38.1 на 28.1. Това означава, че близо 72 % от населението в активна трудоспособна възраст е със средно и висше образование.

Сравнението на образователната структура на населението в страните от ЕС и в България показва, че равнището на “човешкия капитал” на нашата страна като цяло е малко над средното за държавите-членки на ЕС. При 37.4% дял на населението (между 25 и 64 год. възраст) с основно и по-ниско образование средно за държавите-членки на ЕС, за България този дял е 28.9%. В държавите-членки на ЕС делът на хората със средно образование е 39.6%, а в България този дял е по-висок - 49.7%. Спрямо дела на лицата с образование над средно (университетско и колежанско) за страните от ЕС, България отстъпва, но само с 1.9 процентни пункта. Относителният дял на лицата с висше образование на възраст между 25 и 64 години в България е 21.3 %, а средно за страните от ЕС този дял е 23.2%.

Нетният коефициент на записване за възрастовата група между 5 и 14 год. остава стабилен от 1995 г. до 1999 г. на ниво от 93.8%, след което отбелязва значително нарастване до 96.1% през 2001 г. и 98.0% през 2002 г. По-значителна е разликата в стойностите на този показател между България и държавите-членки на ЕС за възрастовата група между 15 и 19 години. Нетният коефициент на записване за България в тази възрастова група е 70.5% през 2002 г., докато средната стойност на същия показател за държавите-членки на ЕС е 81.3% (по данни за 2000 г.). Предучилищната подготовка една година преди постъпването в първи клас е задължителна за всички деца от учебната 2003/2004 г. Като цяло равнището на посещаване на

¹⁶ Вж. България: Оценка на бедността, Световна банка, 2002.

Световна банка е провела 3 изследвания на бедността през 1995, 1997 и 2001 година по методика за интегрирано проучване на домакинствата. Тези изследвания дават информация за бедността по етнически признак. Резултатите от последното изследване на жизнения стандарт в България, проведено от Световна банка през 2003 година все още не са официално публикувани.

¹⁷ Източник: България: Оценка на бедността, Световна банка, 2002

¹⁸ Статистиката на образованието е изградена на базата на общите принципи на статистиката, действащата нормативна уредба на България в областта на образованието, Международната стандартна класификация на образованието (МСКО) - ревизия 1997 г. (ISCED-97) и съпътстващите я методически ръководства.

детски градини е по-високо в градовете, отколкото в селските райони. Детските градини се посещават от общо 201 317 деца, от които 51 798 живеят в селата. Данните на НСИ сочат, че делът на децата между 3 и 6 год. възраст, посещаващи предучилищно образование през учебната 2003 – 2004 г., е 74.6%.

Данните от последното преброяване на населението сочат, че от населението на възраст 25 - 64 години в големите етнически групи най-високообразовани са българите, от които 23.5% са с висше образование, 53.0% са със средно, 20.7% са с основно и само 0.4 % са неграмотни. В турската етническа група 53.0% са с основно образование, 23.7% са със средно и 2.7% са с висше образование. Относителният дял на неграмотните сред турците на възраст между 25 и 64 години е 3.5%. Най- неблагоприятна е образователната структура на ромската етническа група. Ниското образование и квалификация е фактор за бедност. Сред ромите хората с висше и средно образование са малко - едва 7.2%, с основно образование са 44.9%, а с начално – 27.4%. Без завършена образователна степен са 7.8% от ромите на възраст между 25 и 64 години, а 12.7% са неграмотни. Делът на неграмотните възрастни роми в периода между последните две преброявания е нараснал с около 50 процента. Образованието и обучението на ромите е едно от основните предизвикателства на образователната политика. В същото време по различни социални и етнически причини възможността да съществуват “ромски училища” се оценява като сегрегация и отнемане на шансовете за социално включване. Децата от ромската и турската етнически общности отбелязват по-ниско равнище на записване в предучилищни учебни заведения. Полагат се специални усилия за насочване на деца от рисковите групи към посещаване на детски градини. Това образование се счита за важен ресурс в създаване на условия за интегриране на децата от етническите малцинства.

Случаите на **ранно напускане на училище**¹⁹ най-често са свързани със социално-икономическия статус на домакинствата- 36.3% от отпадналите. По данни на НСИ през 2003 г. 21.9% от населението на България на възраст между 18 и 24 год. е с образование по-ниско от средно (това е индикатор за **ранно напускане на училище**). Стойността на този индикатор за двадесет и петте държави-членки на ЕС за 2002 г. е 16.4%²⁰. Намалването на дела на ранно напускащите училище е важна предпоставка за постигане на пълна заетост и по-голяма социална кохезия с цел изграждане на икономика и общество “на знанието”.

Равнището на образование се различава в зависимост от местоживеенето. Буди тревога фактът, че по-малко деца, живеещи в селските райони, завършват средно образование в сравнение с предишни периоди. В голяма част от селата няма средни училища. **Достъпът на децата от градовете и селата до средно образование** се характеризира със значителна разлика. Децата в селата посещават училище средно три години по-малко от връстниците си в градовете. Основната причина за това е липсата на подходящ транспорт и свързаните с това разходи, които създават сериозни затруднения за много деца. Стратегически проблем за системата на средното образование е най-вече основната степен (5-8 клас), тъй като тази възрастова група подлежи на задължително образование.

От гледна точка на **достъпа до образование**, друга категория в неравностойно положение освен етническите малцинствени групи, е тази на учениците със специални образователни потребности. Около 10 300 деца със специални образователни потребности учат в специални

¹⁹ По данни на НСИ, разпределението на напусналите ученици по възрастови групи за 2000/2001 година е следното - за 1-4 клас (начално образование) напусналите са 10 117 от общо 374 361 ученици; за 5-8 клас (основно образование) напусналите са 11 396 от общо 366 047 ученици; за 9-13 клас (средно образование) напусналите са 8 874 от общо 329 427 ученици.

²⁰ Източник: Евростат, Наблюдение на работната сила, 2002 г.

училища и паралелки. В допълнение, има още около 5 700 деца с хронични заболявания или девиантно поведение, които посещават специални училища. Сравнено с останалите европейски страни процентът на учениците, записани в специални училища без възможности за интегриране в обществото, все още е твърде голям. Следвайки исторически утвърдения в годините на социалистическото управление на страната модел, все още мнозинството от тези деца посещават отделни, изолирани ресурсни училища. Законът за народната просвета създава предпоставки за интегриране на тези деца в масовия училищен поток, но изпълнението на тази стратегическа цел засега среща трудности от различен характер като най-важни са финансовите ограничения.

2.4. Социална защита

Политиката по социална защита в България включва две равнища: обществено осигуряване и социално подпомагане²¹. Действащата държавна пенсионна система²² обхваща всички лица, получаващи доходи от трудова дейност, както и безработните за периода, през който получават обезщетение за безработица. Към 31 декември 2002 г. пенсионерите в България са 2 344 195 души. Размерът на минималната пенсия за осигурителен стаж и възраст се определят като съотношение към социалната пенсия за старост, която се определя от правителството. От 1 юни 2003 година размерът на тази пенсия (социалната за старост) е 50 лева (приблизително 26 евро), а от 1 юни 2004 година е определена на 53 лева (приблизително 27 евро). Към 30 юни 2004 година социална пенсия за старост получават 5 096 на възраст над 70 години, от които около 4 000 са жени. Към 31 декември 2003 година съответните числа са 5 394, от които 4 123 жени. Минималният размер на пенсията за осигурителен стаж и възраст от 1 юни 2004 година е 60.95 лв. (115 % от 53 лв.). Броят на пенсионерите, получаващи този размер към 30 юни 2004 година е 239 391. Към 31 декември 2003 година съответно- 248 871 пенсионери, получаващи 57.50 лева (115% от 50.00 лева). Средният размер на пенсията за осигурителен стаж и възраст през 2003 г. възлиза на 112.87 лв. (около 58 евро).

Що се отнася до **обезщетенията за безработица**, те имат характер на осигурителни обезщетения. Лицата, имащи право на такива обезщетения, са тези, които са осигурявани за осигурения социален риск “безработица”²³. Законът за бюджета на държавното обществено осигуряване определя ежегодно минималния и максималния размер на обезщетението за безработица. Праговете за 2003 г. са съответно: минимален размер 70.00 лв. (около 36 евро) и максимален размер от 140.00 лв. (около 72 евро). Съгласно националното законодателство в тази област, условие за определяне и получаване на обезщетение за безработица е наличието на 9 месечно задължително осигуряване за всички осигурени социални рискове, в т.ч. и за безработица, през последните 15 календарни месеца преди прекратяване на правоотношението/осигуряването. Максималната продължителност на периода за обезщетяване при безработица е 12 месеца, при наличието на над 25 години осигурителен стаж. Праговете на обезщетенията за безработица за 2004 г. са съответно: минимален размер 80 лв. (около 42 евро) и максимален размер 140 лв. (около 72 евро). Средномесечно 107 503 лица са получавали обезщетения за безработица през 2003 г. Броят им е по-малък с 29 216 в сравнение с 2002 г. поради намаления брой съкратени от икономиката работници и служители от една страна, и от друга страна на намаляване на приватизационните процеси, при които се освобождава работна сила и т.н.

²¹ Източник: Национален доклад – Проучване на системите за социална закрила в тринадесетте държави-кандидатки, януари 2003 г.

²² Има се предвид главно покриването на риска “старост”, който е един от основните, които (могат да) генерират бедност.

²³ Съгласно Кодекса за социално осигуряване при настъпване на риска “безработица” задължително осигурените за всички осигурени социални рискове могат да ползват право на обезщетение за безработица.

Второто ниво на социална защита е **социалното подпомагане**. Социалното подпомагане в България се изразява в предоставянето на месечни социални помощи, целеви помощи, еднократни помощи, семейни помощи за деца и предоставяне на социални услуги. Гарантираният минимален доход (40лв.) е от изключителна важност и служи за база при предоставянето на социални помощи чрез системата за социално подпомагане. В категорията на подпомаганите лица обикновено попадат продължително безработни лица, хора с увреждания, самотни възрастни, самотни родители и др. Основното обстоятелство, водещо до зависимост от социална защита, е безработицата и по-специално продължителната безработица, тъй като след изтичането на периода, в който търсещите работа лица получават обезщетения за безработица, те стават клиенти на системата за социално подпомагане. Когато не разполагат с други възможности за придобиване на средства за съществуване, те имат право на подпомагане (вж. Хартата на основните права и свободи, Европейска социална харта). Право на социално подпомагане в България имат българските граждани, семейства и съжителстващи лица, които поради здравни, възрастови, социални и други независещи от тях причини не могат сами чрез труда си или доходите, реализирани от притежавано имущество, или с помощта на задължените по закон да ги издържат лица да осигуряват задоволяване на основните си жизнени потребности. Всички лица, които отговарят на условията за социално подпомагане, съгласно Правилника за прилагане на Закона за социално подпомагане, се ползват от това си право.

През 2003 г. средномесечно 136 342 семейства (327 220 лица), живеещи в социална нужда, са получавали месечни социални помощи. В сравнение с 2002 г., броят на подпомаганите лица и семейства се е увеличил с 14%, което се дължи на увеличението на прага за подпомагане на самотните възрастни хора над 75 год. възраст, на хората с трайни увреждания и на самотните родители, които полагат грижи за дете до 3 год. възраст. Общият размер на изплатените през 2003 г. **месечни социални помощи** е 99 млн. лв. (около 50 млн. евро). Размерът на средната месечна социална помощ през същата година е около 55 лв. (около 28 евро) (през 2003 година минималната работна заплата бе в размер на 110 лева, около 56 евро). Средната продължителност на подпомагане през 2003 г. е 7.5 месеца. Участието на безработните лица в програми²⁴ за заетост за не по-малко от 5 дни е едно от условията за получаване на месечни социални помощи.

Програмите за социално подпомагане позволяват насочване към най-бедните групи от населението и осигуряват относително пълно покриване на рисковите групи, като децата и зависимите лица. Предоставянето на социалното подпомагане на регионално и местно ниво се осъществява чрез териториалните подразделения на Агенцията за социално подпомагане – регионалните дирекции за социално подпомагане в 28-те областни града и дирекциите “Социално подпомагане” на територията на всяка община. По този начин се осигурява достъп до социално подпомагане на всеки човек в страната.

Социалните услуги са част от системата за социално подпомагане, чиято цел е преодоляване на социалната изолация на най-уязвимите групи от населението. Политиката по социално подпомагане постепенно се преориентира от предоставяне на парични помощи, финансирани изцяло от държавния бюджет, към насърчаване на заетостта и предоставяне на социални услуги, които се считат за много по-ефективни с оглед на реинтеграция на уязвимите групи (подкрепа на семейства, обучение и пр.). Въпреки това, социалните услуги все още имат относително ограничено покритие.

²⁴ Общинските администрации организират програми за предоставяне на социални услуги, екологични програми и програми за благоустрояване и хигиенизиране на населените места.

Що се отнася до разходите за социални услуги през 2002 г., разпределението на средствата за дневни грижи според обслужваното население показва, че 86% от средствата са насочени към грижи за деца, 11% - към възрастни и 3% към грижи за стари хора.²⁵ Разпределението на средствата за специализираните институции според обслужваното население показва, че 22% от средствата са насочени към деца, 48% - към възрастни и 30% са насочени към стари хора.²⁶ (вж. табл. 12 и 13)

Неправителствените организации се развиват като устойчиви доставчици на социални услуги основно в областта на предоставяне на социални услуги в общността. За съжаление, все още е относително малък дела на неправителствените организации в България, които предоставят социални услуги. Повечето програми за социални услуги се финансират от държавния бюджет. Привличането на частни ресурси и сътрудничеството с неправителствени организации също се разглежда като приоритет на политиката по социално включване. Действащата нормативна уредба (напр. Законът за социалното подпомагане) регламентира регистрационна процедура²⁷, но не и мерки за подкрепа на сътрудничеството с неправителствените организации. Понастоящем има 317 доставчици на социални услуги, регистрирани по Закона за социално подпомагане. Финансовото законодателство не предвижда преки или непреки данъчни облекчения или субсидии за третия сектор, дори когато предметът на дейност на НПО е в полза на групите в неравностойно положение. Някои извънбюджетни фондове, като Фонд “Рехабилитация и социална интеграция” и Фонд “Социално подпомагане”, към Министерството на труда и социалната политика, покриват част от разходите за социални инициативи на неправителствените организации, но тази практика все още намира ограничено приложение.

2.5. Жилища

В България има голям брой необитавани жилища, поради което реалната осигуреност с жилища в някои урбанизирани райони (главно големите градове) е много по-ниска от европейските стандарти (вж. табл. 14). Състоянието на жилищния фонд също се влошава, а жилищните квартали се превръщат в гета поради лошо управление и недостатъчна поддръжка²⁸. Настоящата ситуация и негативните тенденции в жилищния сектор показват, че основните проблеми в тази сфера са свързани с лошо поддържане на жилищния фонд; увеличаване на броя и относителния дял на необитаваните жилища в някои региони; увеличаване на дела на собствениците на жилища, които не могат да покриват увеличаващите се разходи за жилищата си поради ниски доходи; изключително малък относителен дял на съществуващите и новостроящите се обществени жилища, предназначени за отдаване под наем на млади семейства и другите уязвими групи от населението; липсваща система за жилищно субсидиране; липсваща специализирана жилищно-спестовна и жилищно-кредитна система.

Според данните от проведени проучвания 30% от домакинствата живеят в сгради, които се нуждаят от спешни ремонти на канализационните системи, покривите, електрическите инсталации²⁹. По-малко от две трети от всички обитавани жилища в страната имат и трите

²⁵ Източник: Национален доклад за социалните услуги, България, 2003 г., стр.12

²⁶ Източник: Национален доклад за социалните услуги, България, 2003 г., стр.12

²⁷ С последните изменения на Правилника за прилагане на Закона за социално подпомагане, с цел насърчаване на социалното предприемачество, лицензионният режим бе заменен с регистрационен. Лицензионният режим е свързан само с предоставянето социални услуги за деца и се извършва от Държавната агенция за закрила на детето.

²⁸ Източник: Национална стратегия за намаляване на бедността и социалната изолация, 2003 г.

²⁹ Източник: Национален доклад – Проучване на системите за социална закрила в тринадесетте държави-кандидатки, януари 2003 г.

основни характеристики на градското благоустройство-електричество, водопровод и централна канализация. Делът на обитаваните жилища, в които няма нито един от изброените признаци за благоустроеност е незначителен. Съотношението между средната цена за жилище и средните годишни доходи е нараснало от 2.8 през 1989 г. на 7.0 през 2002 г., което свидетелства за значителен спад на възможностите за закупуване на жилище на българските граждани през последните години. Това прави хората ниско мобилни и “закотвени” към собствеността им и намалява възможностите им да изпълнят изискванията за мобилност на пазара на труда³⁰.

Жилищните условия на ромите като цяло са все още значително по-лоши, отколкото за останалата част от населението. Съществуват незадоволителни жилищни обекти – без баня, електричество, водопровод и канализация. Нерегулираната или липсваща инфраструктура в ромските махали представлява сериозен проблем. Делът на незаконните постройки е висок. В много случаи неузаконената постройка рефлектира в незаконно свързване към електрически, водоснабдителни и канализационни инсталации, което от своя страна представлява риск за живота и здравето на хората. В предпроектно проучване, проведено по проект BG 0204.01 “Урбанизация и жилища на ромите в България” синдромът на “незаконното съществуване” на ромските махали е идентифициран като задълбочаващ се. Изследването на жилищните условия на ромите, проведено в 88 града и теренно изследване в избрани ромски райони на 14 града, показаха наличието на сериозни проблеми по отношение на градското планиране. Урбанизационните планове са неприложими в над 70% от ромските махали. Съществуващите постройки не отговарят на строителните, санитарните и хигиенните норми.

2.6 Здравеопазване

Повишеното ниво на детската и майчината смъртност, разпространението на туберкулозата, ниската продължителност на живота, повишеното ниво на полово предавани болести и др., са все показатели за влошеното здраве на една нация, но са и резултат от изолацията на определени групи от населението, включително и на ромското малцинство.

Детската и майчината смъртност най-често са предизвикани от ограничения достъп до квалифицирани грижи на бременните и децата в селските райони и в населените места с концентрация на ромско население. Равнището на детска смъртност в България е особено високо през последните години-13 на 1 000 живородени деца на възраст до 1 год. (в западноевропейските страни този показател варира между 3.5 и 9 на 1 000). Детската смъртност във възрастовата група от 0 до 5 години (17.1 на 1 000) е по-висока от средната за страните от Централна и Източна Европа (10.7 на 1 000). През 2001 г. майчината смъртност в държавите-членки на ЕС е била почти четири пъти по-ниска отколкото в България (19.1 на 1 000 в България при 5.1 на 1 000 в ЕС)³¹.

Що се отнася до **причините за смъртността**, през 2003 г не са настъпили значителни изменения. Основна причина за смъртни случаи остават заболяванията на кръвоносната система. На тази причина се дължат 68% от всички смъртни случаи. Мозъчно-съдовите заболявания и исхемичната болест на сърцето са заболяванията, които причиняват най-често смъртни случаи, съответно 270.7 и 247.6 случая на сто хиляди души от населението. Раковите заболявания заемат второ място в структурата на смъртността по причинители през 2003 г. с 201.8 смъртни случая на сто хиляди души от населението.

³⁰ Източник: Национална стратегия за намаляване на бедността и социалната изолация, 2003 г.

³¹ Източник: “Цели на хилядолетието за развитие”, ПРООН, 2003 г., стр. 30.

2.7. Транспорт

В някои отдалечени селища транспортната инфраструктура е недостатъчно развита (междуселищен обществен транспорт) и това се отразява пряко върху достъпа до стоки и услуги на хората, които живеят в тези селища.

Друго значимо измерение на този проблем е осигуряването на достъпни транспортни услуги, съобразени с потребностите на хората с увреждания, включително на хората, които се придвижват с инвалидни колички, както и адаптирането на експлоатираните в системата за обществен транспорт превозни средства, инфраструктурата на подземните железници и аерогарите, както и монтирането на звукова и светлинна сигнализация и технически средства, които биха улеснили пътуването на лицата със зрителни и слухови увреждания.

2.8. Териториални и социално-икономически несъответствия

Териториалните различия и социално-икономическите неравенства са причинно-следствен фактор, пораждащ бедност. Най-малки са териториалните различия и социално-икономическите неравенства на регионално равнище–райони за планиране, а най-големи са на общинско ниво. Един от всеки пет българи живее в неблагоприятна икономическа и социална среда. Общините в България могат да се разделят на три групи в зависимост от равнището на социално-икономическо им развитие по данни за 2000 г. Първата група обхваща 32 общини с равнища на развитие над средните за страната, в които живее 30% от населението. Втората група включва 131 общини, чието равнище на социално-икономическо развитие може да се определи като “средно”. В тези общини живее почти 48% от населението на страната. Третата група включва най-слабо развитите 99 общини, социално-икономическите условия в които, могат да се определят като “критични”. Основната част от тези общини са малки, периферно разположени планински общности, чиито местни икономики са в тежко състояние. В тези общини живее 22% от населението.³²

2.9. Уязвими групи

Към **хората с увреждания** в България съществуват нагласи и практики, наследени от миналото, когато повечето от тях са били изолирани и са получавали защита и грижи от семействата си или от държавата.

Не съществуват реални и конкретни статистически данни за броя на хората с увреждания. Резултатите от последното преброяване на населението, проведено през 2001 г., разкриват, че хората с увреждания с призната група инвалидност (над 50%) в страната е 265 353 по официални данни на Националния статистически институт. По данни на Националния осигурителен институт само лицата, които получават социална пенсия за инвалидност или част от такава пенсия, наброяват 244 929 (със степен на инвалидност между 71% и 100%), а лицата, които получават различни пенсии за инвалидност и са със степен на инвалидност между 50% и 71% , са 84 756 на брой, т. е. общият брой на инвалидите в страната е не по-малък от 400 000 души³³. По данни на някои национални неправителствени организации тази цифра надхвърля 700 000.

Икономически активните хора с увреждания са само около една четвърт от групата на населението в работоспособна възраст. Повечето от тях работят в защитени предприятия и кооперации, които са около 100 в цялата страна. Тези предприятия са субсидирани от държавния бюджет и са освободени от данък върху печалбата. Друга част от хората с увреждания е заета на основния пазар на труда, на места, където работодателите предлагат подходящи работни места, в съответствие с квоти, предвидени в Кодекса на труда; Закона за

³² Източник: Национална стратегия за намаляване на бедността и социалната изолация, 2003 г.

³³ Национална стратегия за равни възможности за хората с увреждания

насърчаване на заетостта; Закона за защита, рехабилитация и социална интеграция на инвалидите. Въпреки тези гаранции, равнището на безработица сред хората с увреждания е по-високо от средното за страната.

Настоящата ситуация по отношение на **хората с ментални увреждания** показва, че проблемите са свързани с остарелият институционален модел на обслужване, което предполага практика на изолация, дискриминация и стигматизация. Направени са здравно-икономически анализи, показващи че институционалният модел е дехуманизиращ и икономически неефективен. Биологично-институционалният модел пренебрегва основни индивидуални и социални потребности на хората като потребност от средства, жилище и работа. По този начин хората с психични увреждания загубват социалните си умения.

По данни на Агенцията за социално подпомагане към януари 2004 година, общият брой на **бездомните**, настанени в Домове за временно настаняване (ДВН), е около 850-950 души. През 2003 година, 515 лица са били настанени в ДВН. Все пак, съществува необходимост от осигуряване на подходящи жилища за бездомните хора и от развитие на социални услуги за предотвратяване на бездомничеството.

Трафикът на жени³⁴ е едно от тревожните измерения на социалната изолация. Проучване³⁵, проведено през 2000 г., сочи, че 10 000 жени живеят в чужбина, като са принудени да проституират. По-висок е рискът в два от районите за планиране, разположени по протежение на държавните граници: Североизточният и Югозападният. Жените от малките села се смятат за по-уязвими поради затруднения достъп до превантивни мерки и информация.

Що се отнася до **наркоманите**, понастоящем в България съществува т. нар. “черен пазар на наркотици”, който предлага целия спектър от наркотични вещества. Тези условия водят до сериозно увеличаване на процентния дял на лицата, които злоупотребяват с такива вещества, от цялото младежко население на страната и особено сред учащите. Най-разпространеният масов наркотик е марихуаната: 26.1% от учащите в средното образование в България са опитвали канабис поне веднъж. Най-опасното за общественото здраве наркотично вещество е хероинът. Наблюдава се много опасна тенденция към намаляване на възрастта на първоначално приемане на наркотични вещества. Средната възраст на лицата, които приемат хероин за първи път, за последните 7 години е намаляла от 21.4 на 18.8 год. Около една трета от лекуваните хероинови наркомани през последните няколко години са без средно образование и около 90 % от тях не са имали постоянна работа през последната година. Контактът с наркотици на възраст, когато личността все още не е стабилно изградена, води до бърза и тежка зависимост и ранно отчуждаване от обществото, до рисково приемане на наркотици чрез спринцовки, както и до рисково сексуално поведение.

3. КЛЮЧОВИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Въз основа на анализа, изложен в раздели 1 и 2, можем да заключим, че Република България е изправена пред следните особено значими предизвикателства по отношение на бедността и социалната изолация:

3.1. Развитие на пазар на труда с възможности за социално включване и насърчаване на заетостта, като право и възможност за всички

³⁴ Източник: Национален доклад – Проучване на системите за социална закрила в тринадесетте държави-кандидатки, януари 2003 г.

³⁵ Фондация "Анимус".

Безработицата и високото ниво на неактивност са едни от основните причини за бедност и социална изолация. Поради това насърчаването на достъпа до заетост е ключов начин за преодоляване на бедността и социалната изолация. Въпреки намаляването на безработицата в България, предизвикателството е да се преодолее ограниченото търсене на труд, което надхвърля предлагането на работната сила. Независимо от ръста на заетостта през последните няколко години, потенциалът на частния сектор за нарастващо разкриване на нови работни места не е напълно използван. Секторът на селското стопанство е в процес на реструктуриране и производителността на труда се повишава. Политиката по заетостта претърпя развитие и качествено подобрене, що се отнася до планиране, финансиране, мониторинг и т. н., но трябва да се предприемат допълнителни мерки за осигуряване на координацията между социалната и данъчната политика и политиката по заетостта, за да се предложат достатъчно стимули за търсене, приемане и задържане на работа. Политиката трябва да върне хората, които получават социални помощи, обратно на работа, както и да доведе до разкриване на повече и по-добри работни места. В това отношение са необходими повече действия за намаляване на неформалната заетост. Необходимо е специално внимание за подобряване на обхвата и качеството на различните съществуващи възможности за обучение. Особено важно е да се повишават равнищата на участие в **“учене през целия живот”**.

Насочването на мерките, реализирани в рамките на политиката по заетостта, трябва да продължи да се подобрява, така че **най-неравнопоставените групи** да бъдат подпомагани в най-голяма степен по отделните мерки и програми. Това следва да става в два основни аспекта – подобряване на възможностите за квалификация и преход към устойчива интеграция на първичния пазар на труда.

3.2. Справяне с проблемите в образованието

Наред с безработицата и високото ниво на неактивност, ниското равнище на образование е един от основните фактори, определящи бедността и социалната изолация. С оглед на това, основен политически подход за превенция на бедността и социалната изолация остава увеличаването на инвестициите в образованието. Специални усилия трябва да бъдат положени към риска от поляризация на образователната система, както и към **развитие и разширяване на възможностите за учене през целия живот**. Друго основно предизвикателство е обвързването на изискванията на пазара на труда с обучението на квалифицираните специалисти, които получават общообразователна подготовка и степен на професионална квалификация в съответствие със Закона за професионалното образование и обучение. Тъй като всяко лице, което отпада от образователния процес преди да придобие подходяща квалификация, намалява шансовете си за намиране на работа, **намаляването** (предпазване на младежите от отпадане от училище и връщането им в образователната система) **на равнището на отпадане** от средните училища остава една от основните цели в борбата срещу социалната изолация. Необходимо е да се отдели специално внимание на мерките за повишаване посещаемостта на предучилищните заведения от децата, принадлежащи към групите в най-неравнопоставено положение. Друг проблем, който следва да бъде преодолян е увеличаване посещаемостта на масови училища от деца с физически увреждания.

По отношение на равния достъп за всички до масовото училищно образование, следва да бъдат предприети по-нататъшни мерки за стимулиране и развиване на образователните възможности за групите в неравнопоставено положение.

Наред с всичко казано дотук, през последните години възникна несъответствие в използването на Интернет в България и държавите-членки на ЕС, поради което България следва да направи повече, за да **стимулира прогресивното въвеждане и използване на информационни и комуникационни технологии.**

3.3. Жилища

Осигуряването на достъпни жилища за по-голямата част от уязвимите групи все още е значително предизвикателство. Необходимо е да се гарантира **облекчен достъп до жилища за домакинствата с ниски доходи** чрез увеличаване на броя на жилищните сгради, изградени с нестопанска цел, както и чрез създаване на нова система за субсидиране и на специализирана система за жилищно спестяване и жилищно кредитиране. Проблемът за бездомничеството не се разглежда като ключово предизвикателство, но от анализа става ясно, че част от населението е принудена да живее при лоши жилищни условия. Целта е да се подобри качеството на жилищата, да се осигури подходящо жилищно настаняване и инфраструктура за други уязвими групи, като роми и хора с увреждания, както и да се осъществяват мерки в посока интеграция на ромските селища и да се разработят подходящи социални услуги в помощ на лицата, застрашени да останат без жилище (настаняване в неотложни случаи).

3.4. Осигуряване на равен достъп до висококачествени здравни услуги и подобряване на предоставянето на тези услуги и формите за осигуряването им

За осигуряване на качествени здравни грижи е необходимо:

- да се осигури, в съответствие с европейските стандарти, равен достъп на българските граждани при ползване на здравни услуги;
- да се поддържат непрекъснатост и стабилност на взаимовръзките в здравнозащитната тетрада: промоция, профилактика, лечение, рехабилитация;
- да се създадат необходимата за нормално функциониране на здравеопазването икономическа среда и механизми за рационално управление на финансовите, материалните и човешките ресурси в здравните заведения, вкл. в заведенията за психично здраве, в съответствие със стратегическата формула разход/полза;
- да се разработят и въведат в действие правила за добра медицинска практика, в съответствие с изискванията на медицинската наука и Европейската харта за правата на пациентите;
- да се разработи и въведе система за контрол на входа и изхода на здравните заведения, отчитаща ефикасността на използването на ресурсите и качествените резултати от здравните дейности.

3.5. Достъп до социална защита

Въпреки съществуващата система на гарантиран минимален доход, данните показват, че все още има значителен проблем. Като се има предвид високият риск от бедност при безработните лица, става ясно, че не са необходими само активни мерки на пазара на труда, но също така и превантивни действия за предотвратяване на бедността сред безработните.

По отношение на бедността сред децата - наскоро въведените мерки за повишаване размера на социалната помощ за самотните родители подобриха ситуацията. Въпреки това, са необходими допълнителни усилия за подобряване положението на децата в риск. Що се касае до положението на възрастните жени, се очаква чрез скоро въведените мерки да се подобри ситуацията на тяхната група.

3.6. Подобряване предоставянето на социални услуги и осигуряване на равен достъп до висококачествени услуги за всички и конкретно – за хора с увреждания и хората с ментални увреждания.

Независимо от постигнатия напредък по отношение на предоставянето на социални услуги, остава предизвикателство подобряването на качеството на предоставянето им и облекчаването на обществения достъп до тях. Наскоро измененото социално законодателство е солидна основа за справяне с предизвикателството за осъществяване на прехода от институционални грижи към услуги, позволяващи на ползвателите да останат в своите общности и семейната си среда, както и за възприемане на подход, ориентиран към клиента, при предоставянето на услуги, създаване на нови алтернативни социални услуги, разработване на социални услуги за най-бедната част от населението, като и услуги, насочени към хората, застрашени от социална изолация. С оглед на това, за да се гарантира качествено предоставяне на социални услуги, от важно значение е да се разработи интегрирана национална мрежа от различни типове социални услуги.

Следва да се обърне специално внимание на хората с ментални увреждания и социалното им включване. Необходимо е да се предприемат допълнителни мерки за подобряване условията на живот в специализираните институции за хора с ментални увреждания и акцентирание върху прехода от грижи в институции към предоставяне на услуги в общността.

Необходимо е да се оптимизира координацията между системата за социално подпомагане и системата за активни програми на пазара на труда, здравни услуги и учене през целия живот, което ще доведе до намаляване на броя на пасивните потребители на социални услуги и ще създаде възможност за пренасочване на ресурсите към хората, които имат най-голяма нужда от тях.

3.7. Подпомагане осигуряването на достъп до транспортни услуги за всички

Подобряването на транспортната инфраструктура е едно от основните предизвикателства във връзка с усилията за осигуряване на достъп до транспортни услуги за всички, като необходима предпоставка за успешна борба със социалната изолация. Развитието на междуселищния обществен транспорт за отдалечените селища ще доведе до подобряване на достъпа на хората, живеещи в тези селища до стоки и услуги. Улесняването на достъпа на деца, живеещи в селски райони, до образователни институции чрез преодоляване на съществуващите транспортни бариери в различни региони на страната е едно от предизвикателствата в тази сфера.

Необходимо е по-нататъшно насърчаване при осигуряването на достъпен транспорт, адаптиран към нуждите на хората с увреждания, вкл. тези, които се придвижват с инвалидни колички, както и адаптиране на експлоатираните в системата за обществен транспорт превозни средства, инфраструктурата на подземните железници и аерогарите, както и монтиране на звукова и светлинна сигнализация и технически средства.

3.8. Възстановяване на райони с многостранни проблеми

В регионално отношение, може да се констатира, че северозападната част на България е в по-тежко положение, що се отнася до БВП на глава от населението, безработицата, продължителността на живота и смъртността. Налице са значителни регионални несъответствия по отношение на заетостта и безработицата в районите в индустриален упадък и изостаналите селски райони. За България е характерно, че социално-икономическите различия на ниво район за планиране са много по-малки от тези между общините. За това

регионалната политика се насочва към районите за целенасочено въздействие, чрез система от мерки за постигане на устойчив ръст на развитие.

Реформата на регионалната политика, която следва да намали регионалните несъответствия, започна с приемането на Закон за регионалното развитие. С него се цели създаване на условия за балансирано устойчиво развитие на районите в Република България; осигуряване на предпоставки за намаляване на междурегионалните и вътрешнорегионални различия в икономическото развитие на страната; осигуряване на условия за растеж на заетостта и доходите на населението; развитие на трансграничното сътрудничество. Един от инструментите за планиране и насърчаване на развитието в регионите е Националната оперативна програма за регионално развитие. Разработването на политика за целево въздействие за недостатъчно развитите райони, гарантираща правилно и конкретно подреждане по приоритетност на дългосрочните и непосредствените цели с цел преодоляване на високите равнища на безработица, ниските равнища на доходите и влошеното качество на живот, са други основни предизвикателства в контекста на усилията за справяне с регионалните несъответствия.

3.9. Осигуряване на социална и образователна интеграция на уязвимите етнически малцинства

Бедността сред уязвимите **етнически малцинства**, и по-специално турското и ромското, има много измерения като обхваща лоши жилищни условия, ниски образователни равнища и незадоволителен здравен статус. Образователната структура на ромската етническа група е все още твърде незадоволителна. **Образованието и обучението на ромската етническа група** е едно от основните предизвикателства на политиката за социално включване. Все още не са налице необходимите условия за придобиване на качествено образование в малки селски училища в общини със смесено етнически (предимно българи и турци) и религиозно (християни и мюсюлмани) население. В тази връзка, оптимизацията на училищната мрежа в общини с малки и разпръснати селища, е определена като втори основен приоритет в Стратегията за образователна интеграция на деца и ученици от етническите малцинства. Що се отнася до жилищните условия е необходимо да се обърне специално внимание на ромското малцинство, което все още изпитва затруднения.

Основното предизвикателство по отношение на уязвимите етнически малцинства е осигуряване на социална и образователна интеграция на ромската етническа група в обществото, както и насърчаване на по-всеобхватна интеграция на другите етнически малцинства.

4. ВЪПРОСИ НА ПОЛИТИКАТА

4.1. Улесняване участието в пазара на труда

Основна цел на политиката на пазара на труда в България, съгласно Програмата на Правителството, е осигуряване на добре функциониращ пазар на труда, гарантиращ по-висока степен на заетост. България разработи и прилага цялостна рамка за приложение на активна политика на пазара на труда, отговаряща на европейските стандарти. Създадена е съответната нормативна база, като основополагащи при политиката по заетостта в краткосрочен и средносрочен план са насоките на Европейската стратегия по заетостта и директивите на ЕС по въпросите на равните възможности на жените и мъжете, професионалното обучение и други области, свързани със заетостта.

Министерството на труда и социалната политика определя политиката, а изпълнението на мерките и програмите се осъществява основно от Агенцията по заетостта в България.

Основен източник на финансиране на системата по заетостта до 31 декември 2001 г. е фонд “Професионална квалификация и безработица”. В резултат от провеждането на реформи в системата по заетостта, от 1 януари 2002 г. се реструктурира фонд “Безработица”. Този фонд изплаща обезщетения като за първи път **държавата се ангажира изцяло с финансиране на активната политика на пазара на труда от държавния бюджет**. Средствата за активна политика като процент от brutния вътрешен продукт по текущи цени са нараснали от 0.27% през 2002 г. на 0.88% през 2003 г.

През 2003 г. бе приета **Стратегията по заетостта за периода 2004 г. - 2010 г.**, целяща осигуряване на условия и възможности за всяко лице в трудоспособна възраст за свободно избрана и продуктивна заетост. През 2002 г. Европейската комисия и България подписаха Съвместния доклад за оценка на приоритетите в политиката по заетостта на България, а през 2004 г. бе представен първият доклад за напредъка на Република България по изпълнение на препоръките от него.

Във все по-голяма степен Агенцията по заетостта се превръща в основен посредник между работодателите и лицата, търсещи работа, като тази функция се изпълнява посредством изградената мрежа от сто двадесет и една дирекции “Бюро по труда”. Продължава осъществяването на реформите, насочени към подобряване качеството на предоставяните услуги.

Националният план за действие по заетостта (НПДЗ) (разработван ежегодно от 2001 г. насам) е основен инструмент на политиката по заетостта. В него се формулират както целите и механизмите за реализиране на националната политика по заетостта и човешките ресурси, така и конкретните проекти, програми, които се реализират през годината. В него се определят размерите и видовете разходи (за работна заплата, за осигуровки, за квалификация и др.).

Основната част от действията на политиката на пазара на труда **са насочени към социално-икономическа интеграция на хората в неравностойно положение** чрез преодоляване на социалната им изолация, подобряване на квалификационното им равнище, на възможностите им за заетост и на социалните услуги, насочени към тях. Всяка програма за заетост е разработена за точно определена група безработни лица, като в нея се определят подгрупи, които се включват приоритетно в програмите, съобразно следните критерии: възраст, степен на образование, продължителност на безработица и т. н.

Ежегодно с НПДЗ, след направен анализ, се дефинират рисковите групи на пазара на труда, към които приоритетно ще бъдат ориентирани действията на политиката по заетостта. За 2004 г. тези групи са: дълготрайно безработните лица; младежите без трудов опит и без образование и професия; безработните с ниско образование или без образование и квалификация; хората с увреждания.

Новата стратегия в социалната политика промени акцента на реализираната политика – от въздействие върху резултатите от социалното изключване и безработицата към въздействие върху причините за тях. Това доведе до преход от пасивна социална защита към активна социална политика, допринесла за постигане на социална кохезия.

Създадох се възможности за осигуряване на трудова заетост за дълготрайно безработни лица в трудоспособна възраст, които са обект на социално подпомагане (продължително безработни с постоянно поддържана регистрация в дирекциите “Бюра по труда”, отговарящи на условията за отпускане на социални помощи). Това става чрез Националната програма “От социални помощи към осигуряване на заетост”, най-мощабната от изпълняваните програми. За тези лица, програмата осигурява заетост до 3 години на работни места в общополезни дейности и предоставяне на социални услуги³⁶. Те могат да се включват в обучение за повишаване на уменията и квалификацията им, за ограмотяване и придобиване на професионална квалификация (2 812 души за шестмесечието на 2004 г., като се очаква до края на годината техния брой да достигне 6 000). От 2004 г. освен държавни и общински структури и предприятия се включват и частни работодатели – в дейности с траен характер, подобряващи жизнената и работната среда, населените места и частните предприятия. Държавата субсидира трудово възнаграждение (минимална работна заплата) и социални осигуровки на заетите по програмата. През 2003 г. в Националната програма “От социални помощи към осигуряване на заетост” са включени 117 000 души, а през 2004 г. ще бъдат разкрити 70 000 работни места (средногодишен брой).

Един от основните фактори за повишаване на шансовете за намиране на работа на безработните лица е тясно свързан с придобитото образование и равнището на квалификация. В тази връзка, един от основните приоритети на активната политика на пазара на труда е обучението за придобиване на професионална квалификация за възрастни. През 2004 г. са планирани средства в размер на 13.6 млн. евро като ще бъдат обучени около 50 000 души. Осигуряват се средства за обучението, за стипендии, за пътни и дневни разходи. Това ще осигури увеличение на интензивността и участието в обучение на заетите и безработните лица. Повишаването на пригодността за заетост на безработните с ниско или без образование и без квалификация се подпомага и чрез предприетите действия за повишаване на качеството на предоставяното обучение. Подпомагат се такива дейности, като ограмотяване, придобиване на квалификация, преквалификация и повишаване на квалификацията. Подобрява се контролът и се повишават изискванията към качеството на обучението. Въведени са нови критерии за избор на обучаваща организация, за възлагане на обучение за заети и безработни лица. Регламентирано бе практическото обучение да представлява не по-малко от една трета от учебната програма. В съответствие с европейската практика при обучението на безработните, бе въведен период на стажуване при работодател, с цел прилагане на придобитите умения в реални условия.

В изпълнение на препоръките, идентифицирани в Съвместната оценка на приоритетите **започна преглед на данъчната система, системите за обезщетения при безработица и за социално-осигуряване, за повишаване на стимулите за търсене и приемане на работа.** Въведена бе задължителна регистрация на трудовите договори (от началото на 2003 г.), в резултат на което нарасна броя на осигурените лица с приблизително 300 000 души. Бяха въведени и минимални осигурителни прагове на осигурителния доход по отрасли и дейности, с което се ограничи масовата практика на осигуряване на база минималната работна заплата,

---

³⁶ Определянето на минималната работна заплата на национално ниво се свърза със стремежа да бъде стабилизирана и увеличена покупателната способност на заетите. От 1 януари 2004 г. минималната работна заплата за страната е 120 лв., около 62 евро /при 110 лв. за 2003 г., около 56 евро/. Това представлява номинален ръст от 9,1% и реален ръст от 4,9% в сравнение с предходната година при прогнозна средногодишно инфлация 4,1. Минималната работна заплата за 2004 г. е необлагаема.

което за осигурените лица означаваше изплащане на минимални обезщетения в случай на настъпване на осигурителен риск.

За премахване на риска от **социална изолация на ромите и решаване на проблемите за тяхната заетост**, правителството прие *Рамковата програма за равнопоставено интегриране на ромите в българското общество*. Мерките, които се предприемат от страна на правителството, са по посока на разработване и реализация на програми за квалификация и трудова заетост, съобразени с нуждите на пазара на труда и със спецификата на някои традиционни трудово- професионални нагласи при съответните ромски групи.

Реализират се и редица специализирани дейности за специфични групи на пазара на труда, които срещат трудности при своята трудова реализация: младежи (вкл. младежи от домовете за отглеждане и възпитание на деца, лишени от родителски грижи; самотни родители; лица, излежали наказание “лишаване от свобода”); жени; възрастни работници и пр. Мерките и програмите повишават квалификацията им, пригодността им за заетост и шансовете им да намерят работа на първичния пазар на труда. Работодателите се стимулират да ги наемат чрез поемане на разходите за работната заплата и социалните осигуровки, като са задължени да ги задържат на работа и след това за най-малко 12 месеца.

Оценка:

През последните няколко години Република България е постигнала значителен напредък при формиране и изпълнение на политиката на пазара на труда, стимулираща разкриването на нови работни места и професионалното обучение за социално-икономическа интеграция на групите в неравностойно положение на пазара на труда. Въпреки значителното намаление на броя на безработните лица, техният брой все още е висок, особено по отношение на продължително безработните, младежите и възрастните работници. Високото ниво на неактивност следва да бъде адресирано. Равнището на включените в различните форми на учене през целия живот е все още много ниско.

Необходимо е да се подобрят средата, възможностите и стимулите за разкриване на работни места на първичния пазар на труда, както и:

- Подобряване насочеността на активните програми към най-уязвимите групи на пазара на труда;
- Реализиране на мерки и програми, подпомагащи интеграцията на младежите на пазара на труда;
- Пълно прилагане на разпоредбите на Стратегията по заетостта с цел осигуряване интеграция на уязвимите етнически малцинства на пазара на труда;
- Специално внимание по отношение на достъпа до пазара на труда на лица с физически увреждания;
- Стимулиране на ученето през целия живот за повишаване на пригодността за заетост на работната сила;
- Стимулиране развитието на стажуване и чиракуване на безработни лица на работни места, специално разкрити от работодателите;
- По-нататъшно реформиране на данъчната система, системите за обезщетения при безработица и за социално осигуряване; повишаване на стимулите за търсене и приемане на работа; преодоляване на проблемите, свързани с неформалния сектор;
- По-нататъшно реформиране на Агенцията по заетостта с оглед осигуряване на модерна обществена служба по заетостта, разполагаща с капацитет за провеждане на активна политика на пазара на труда.

4.2. Достъп до права, стоки и услуги

4.2.1. Пенсионна система

Министерството на труда и социалната политика разработва, организира, координира и контролира провеждането на държавната политика в сферата на общественото осигуряване. Националният осигурителен институт е обществена институция, която въз основа на Кодекса за социално осигуряване, гарантира правата на гражданите на пенсии и социални обезщетения. Надзорният съвет е най-висшият управителен орган на Националния осигурителен институт и включва представители на държавата и представителните организации на работниците и служителите и на работодателите. Националният осигурителен институт администрира задължителните осигурителни схеми за изплащане на обезщетения за инвалидност и старост, за наследствените обезщетения, обезщетенията за безработица, болест, майчинство, трудови злополуки и професионални заболявания, както и събирането, контрола и информационното обслужване на всички задължителни осигурителни вноски.

Системата за обществено осигуряване в България претърпя радикална реформа през 1999 г., насочена към изграждане на тристълбов модел на пенсионно осигуряване, и към постепенно увеличаване на пенсионната възраст и на общия осигурителен стаж, изискван за придобиване на право на пенсия. Въвеждането през 2003 г. на регистрация на трудовите договори и на минимални осигурителни прагове по индустриални сектори и дейности са част от успешните мерки за подобряване на равнището на събираемост на осигурителните вноски. В резултат на тези мерки, приходите от платените осигурителни вноски за първото тримесечие на 2003 г. надхвърлиха със 7% приходите за същия период на 2002 г.

Пенсионното осигуряване е основен компонент на системата за социална защита и важен инструмент за превенция на социалната дезинтеграция на възрастните лица и хората с увреждания. Пенсионното осигуряване обхваща всички икономически активни лица, като условията за достъп до осигурителната система са универсализирани, и не зависят от формата на осъществяваната активност. От 2000 г.³⁷ в България се прилага тристълбова пенсионна система която включва: обществена система за задължително пенсионно осигуряване от разходопокривен тип (I стълб); допълнително задължително пенсионно осигуряване (II стълб), което се осъществява на капиталово-покривен принцип, на базата на дефинирани осигурителни вноски³⁸; допълнително доброволно пенсионно осигуряване (III стълб) което осигурява допълнителна пожизнена или срочна лична пенсия за старост или инвалидност, а също и наследствени пенсии.

В България се проведе и реформа на условията за пенсиониране, в т. ч. повишаване на стандартната пенсионна възраст (от 55г. за жените и 60г. за мъжете през 1999 г. ще достигне 63 год. за мъжете и 60 год. за жените до 2009 г.), повишаване на изискуемия осигурителен стаж и промяна на формулата за изчисляване на пенсията. Целта е да се създаде по-добър баланс между приходите и разходите и да се обвърже правото и размера на пенсията с осигурителния принос на лицата. Това неизбежно поставя някои рискови групи (продължително безработни, нископлатени работници и др.) в неравностойно положение и

³⁷ През 2000 г. влезе в сила Кодексът за задължително обществено осигуряване, който урежда обществените отношения, свързани със задължителното краткосрочно и дългосрочно обществено осигуряване, както и допълнителното задължително пенсионно осигуряване.

³⁸ То се осъществява чрез пенсионни фондове, които се учредяват и управляват от лицензирани акционерни дружества. Материалният обхват на втория стълб е по-тесен от този на първия стълб и покрива само рисковете старост и смърт. Персоналният обхват също е по-ограничен и включва две категории лица: задължително осигурени в универсален пенсионен фонд, където са обхванати лицата, родени след 31 декември 1959 г., и задължително осигурени в професионален пенсионен фонд, където са обхванати само работещите при вредни условия или т. нар. първа и втора категория труд.

поставя предизвикателства пред политиката за социално подпомагане, в т. ч. осигуряване на адекватна подкрепа и услуги за възрастните лица и хората с увреждания. Същевременно, социално-осигурителната система има превантивна функция срещу социалното изключване чрез гарантирани минимални обезщетения и предоставяне на неконтрибутивни пенсии.

Фонд “Пенсии, несвързани с трудова дейност” изплаща пенсии, които се финансират от бюджетна субсидия и се административират от Националния осигурителен институт. От този фонд се изплащат както гражданско-инвалидни и военно-инвалидни пенсии, така и социални пенсии за старост и инвалидност за лица, които нямат необходимия осигурителен стаж. Социалните пенсии за старост се отпускат на лица над 70 год. възраст след проверка на доходите. Социалните пенсии за инвалидност се отпускат на лица над 16 год. възраст с над 71% намалена работоспособност, а също така и на лица, които имат и друга пенсия. Последното право, въведено през 2002 година доведе до увеличаване броя на социалните пенсии от 145 605 през 2000 г. на 373 270 през 2003 година.

Реформираната пенсионна формула не води до различия по отношение на равното третиране –мъжете и жените, които се пенсионира на една и съща възраст с идентични доходи и осигурителен принос, ще получават една и съща месечна пенсия. Все пак, има значителни различия между половете при размера на средната пенсия (137лв. за мъжете и 81 лв. за жените за 2003 година). Тези различия произтичат от пазара на труда-осигурителният доход на жените е с около 30 % по-нисък в сравнение с този на мъжете като осигурителният стаж за жените е 36 години и 43 години за мъжете.

Важна функция на социално-осигурителната система е вертикалното преразпределяне на дохода чрез гарантиране на минимални размери на пенсиите. Те се определят в процент от социалната пенсия, която се актуализира от правителството. В същото време ниското равнище на заместване на дохода (40.2% за 2003г.) води до значително влошаване доходите на хората, които достигат пенсионна възраст. Получаваните от тях пенсии са 2-3 пъти по-ниски от заплатите им преди пенсиониране. Към относителното обедняване се прибавят и другите социални дефицити, свързани с пенсионирането, като загуба на социални контакти и изолация. Не съществуват специални програми за осигуряване на работни места на непълно работно време, насочени към пенсионерите. Законът допуска наемане на работа на лица, които получават пенсия, но стагнираният пазар на труда не предлага възможности за заетост за по-голямата част от пенсионерите. Според статистическите данни на Националния осигурителен институт през 2001 г. работещите пенсионери са били 58 000 или 2.5% от общия брой на пенсионерите. Останалата част от тази обществена група разчита само на дохода от получаваната пенсия, въпреки че много от пенсионерите са със запазена трудоспособност.

Независимо от предприетите реформи, съществува необходимост от подобряване на социалната защита на населението чрез по-активно участие в спестовно-инвестиционни схеми за допълнително доброволно пенсионно осигуряване, както и от допълнителни усилия за подобряване на пригодността за заетост на възрастните работници.

Настоящото поколение пенсионери е натрупало осигурителния си стаж преди 1990 година в периода на пълна заетост. Следващото поколение ще бъде чувствително засегнато от безработица като рискът от достигане на пенсионна възраст без наличие на необходимия осигурителен стаж ще нараства.

Оценка:

Реформата в социалното осигуряване се фокусира върху промяна на условията за пенсиониране и пренасочване на част от пенсионната тежест към капиталовите фондове с цел преодоляване на финансовия колапс на наследената система. Балансът между икономическите и социалните съображения е най-важното предизвикателство пред реформата. Финансовата стабилизация е необходима предпоставка за намаляване на осигурителната тежест на икономически активното население и за увеличаване на равнище на заместване на дохода при пенсиониране. От друга страна, акцентът върху финансовата стабилизация на социалното осигуряване може да ограничи достъпа на безработните и други уязвими групи до системата и да увеличи риска от включването им в схемите за социално подпомагане.

4.2.2. Социално подпомагане

Министерството на труда и социалната политика е отговорно за дейностите по социално подпомагане на уязвимите групи от населението на България. Агенцията за социално подпомагане (АСП), изпълнителна агенция-второстепенен разпоредител с бюджетни кредити към министъра на труда и социалната политика, администрира програмите за социално подпомагане чрез своите териториални подразделения – регионалните дирекции за социално подпомагане в областните административни центрове и дирекциите “Социално подпомагане” на територията на всяка община.

Предоставянето на социални помощи е регламентирано със Закона за социално подпомагане и Правилника за неговото прилагане, Наредба № 5 за условията и реда за отпускане на целеви помощи за отопление. Предоставянето на семейни помощи за деца е регламентирано със Закона за семейни помощи за деца и правилника за неговото прилагане.

Социалното подпомагане се осъществява в преобладаващата си част след проверка на доходното състояние на подпомаганите лица. Социалните помощи са средства в пари и/или в натура, които допълват или заместват собствените доходи до основните жизнени потребности. Границата за достъп е диференцирания минимален доход, който се определя като гарантирания минимален доход се умножи по индивидуален коефициент, в зависимост от положението на семейството или лицето (например: възраст, безработица, здравно състояние, степен на увреждане и т. н.). С последните изменения на Закона за социално подпомагане и Правилника за прилагането му (в сила от 1 януари 2003 г.) бе въведен диференциран подход при подпомагане на различните рискови групи в зависимост от конкретните потребности на подпомаганите лица и семейства. Бе повишен размерът на социалната помощ за най-уязвимите групи, като самотните възрастни хора, самотните родители, отглеждащи деца, и хората с увреждания³⁹. Това позволи да се увеличат доходите на лицата с най-ниски доходи. По този начин обхватът на системата за социално подпомагане бе разширен чрез насочване към най-бедните и неравнопоставени хора. Все пак, определена част от ромското население без постоянен адрес остава формално изключена от системата за социално подпомагане. Трябва да се насърчават и развиват вече предприетите усилия за обхващане на лицата без постоянен адрес при предоставянето на социално подпомагане.

През зимния период от годината на нискодоходната част от населението се предоставят целеви помощи за отопление. Тези помощи се отпускат след проверка на дохода, но не са

---

³⁹ Коефициентите, използвани за изчисляване размера на социалните помощи за тези уязвими групи, бяха значително увеличени (чл. 9 от Правилника за прилагане на Закона за социално подпомагане).

допълващи доходите на подпомаганите лица, за разлика от останалите социални помощи. В тази връзка е важно да се подчертае, че програмата за целеви помощи за отопление е най-всеобхватната и мащабна програма в рамките на системата за социално подпомагане. Програмата за целево подпомагане през отоплителния сезон се приема с одобрение от обществото, тъй като касае нискодоходните групи и чрез нея се оказва необходимата социална закрила на нуждаещите се през зимния период.

Семейните помощи за деца са част от системата за социално подпомагане в България и от началото на 2004 г. се администрират от Агенцията за социално подпомагане. Основната цел на тези помощи е да се насърчи отглеждането на деца в семейна среда и посещаването на училище. Някои от семейните помощи се отпускат след проверка на доходите (напр. месечните помощи за деца до 20 год. възраст; месечните помощи за отглеждане на дете до 1 год.). В същото време еднократната помощ при раждане на дете се отпуска независимо от доходите, като същото се отнася и за месечните помощи за деца до 20 год. възраст с трайни увреждания. В последния случай помощта се изплаща в двоен размер.

Оценка:

Борбата с бедността сред децата е едно от основните предизвикателства. Необходимо е, също така, политиката по социална защита да посреща нуждите на едночленните домакинства, особено на домакинствата на възрастните хора и хората с увреждания чрез предоставяне на целеви помощи за отопление, социални услуги и съответните превантивни мерки за предотвратяване на бедността.

4.2.3. Социални услуги

Министерството на труда и социалната политика определя политиката в областта на социалните услуги. Преди реформата в тази област социалните услуги се предоставяха основно от държавата. Те имаха ограничен обхват и не съществуваха възможност за избор на вида и/или доставчика на социалните услуги. За преодоляването на тези проблеми в България бе осъществена законодателната реформа в областта на социалните услуги. Подготовката на всички нормативни актове и стратегически документи в сферата на интеграцията на уязвимите групи, които са основните ползватели на услуги, винаги се осъществява в сътрудничество с неправителствените организации, защитаващи техните интереси.

Към настоящия момент социалните услуги се предоставят от държавата, общините, физически лица, регистрирани по Търговския закон и юридически лица. Съществена част от предоставянето на социални услуги понастоящем се осъществява от неправителствения сектор. Измененията в Закона за социално подпомагане (в сила от 1 януари 2003 г.) “отвориха” социалните услуги за частния и неправителствения сектор. Финансирането на социалните услуги също получи нова регламентация. Източниците на финансиране са: държавният бюджет, общинските бюджети, Фонд “Социално подпомагане”, национални и международни програми. Обхватът и видовете на съществуващите в България социални услуги не отговарят напълно на потребностите, възникнали вследствие на трансформацията на социалната и икономическата система по време на прехода. Съгласно действащото законодателство (чл. 16 от Закона за социално подпомагане), социалните услуги се основават на социална работа и са насочени към подкрепа на подпомаганите лица за осъществяване на ежедневните им дейности и за социално включване. Практиката в тази сфера показва, че обикновено бенефициентите са хора с увреждания, самотни възрастни хора, пенсионери, деца в риск, лица в неравностойно положение, етнически малцинства и пр.

Едно от най-важните изменения в нормативната уредба е въвеждането на децентрализирано управление на социалните услуги. Тази промяна е от значение за подобряване на възможностите на местните власти да проучват потребностите на населението в общината от конкретни видове услуги.

Независимо от факта, че законодателната уредба на социалните услуги е нова и модерна, все още практическата реализация на законодателните мерки среща някои пречки. В България липсва развита мрежа от различни видове социални услуги на територията на цялата страна. Случаите на добри практики са единични и в повечето случаи са с ограничен обхват, поради липсата на достатъчно средства. В някои райони не съществуват алтернативи на специализираните институции за деца или възрастни.

Оценка:

Основните приоритети в областта на социалните услуги включват осигуряване на тяхната достъпност за гражданите, което е свързано с необходимостта от разширяване на мрежата от доставчици на социални услуги, предполагаща и разширяване на мрежата от места за предоставяне на социални услуги. Необходимо е по-нататъшно усъвършенстване на предоставянето на социални услуги чрез системни специализирани обучения на социалните работници с цел по-добра адресираност на нуждите на най-уязвимите групи. Достъпът до социални услуги в отдалечените непривилегирани райони следва да се насърчава.

4.2.4. Здравеопазване

Конституционно право на всеки гражданин на Република България е правото на достъп до медицинска помощ и медицинско обслужване (член 52 от Конституцията на Република България). Системата за здравеопазване се ръководи от Министерството на здравеопазването на Република България чрез Районните центрове по здравеопазване, Регионалните хигиенно-епидемиологични инспекции, с помощта на общинските органи на държавната власт. Основа за дейността на Министерство на здравеопазването са Националната здравна стратегия от 2001 г. и нейните допълнения, както и свързаните с нея множество програми в приоритетните направления, подзаконовите нормативни документи.

С оглед преодоляване на някои проблеми, възникнали в хода на реформата и усъвършенстване на системата за медицинска помощ, Министерството на здравеопазването разработи краткосрочна програма “Здравеопазването – право на всеки” (за периода 2002 – 2005 г.) с дефинирани приоритети: 1) подобряване на профилактичната дейност с акцент върху групите с висок риск за здравето; 2) реорганизация на службите за обществено здраве; 3) повишаване на качеството и ефективността на извънболничната и болничната медицинска помощ; 4) усъвършенстване методиката за финансиране на здравеопазната система.

Законът за народното здраве от 1973 г., с множество изменения и допълнения, продължава да е действащ като ще бъде отменен от Закона за здравето (приет от Народното събрание на 29.07.2004 г., обн. ДВ, бр. 70 от 10.08.2004г.), който ще влезе в сила от 01.01.2005 г. С въвеждането в практиката на принципите на здравето осигуряване, промените в правния статут на лечебните заведения, както и регламентирането на договорното начало в отношенията между лечебните заведения и финансиращите ги институции, се сложи началото на коренни промени в структурата и организацията на дейността на здравните и лечебните заведения.

Системата за **здравно осигуряване** е публично-частна. Публичният компонент е представен от Националната здравноосигурителна каса и осъществява задължителното здравно осигуряване на всички български граждани. Въведена е система на общопрактикуващ лекар и право на здравно осигурените лица на свободен избор на лекар и стоматолог. Осигурени и развити са всички йерархични нива на здравеопазването.

За периода от стартирането на реформата до днес в системата за задължително здравно осигуряване е включено почти цялото население, като нивото на регистрация на пациентите при общопрактикуващите лекари нараства и към 31 декември 2002 г. достига 97.37%. Независимо от това, някои свързани с тази реформа обстоятелства могат да дадат отражение върху достъпа до здравни грижи. На първо място, поради провеждането на реформата, значителен брой хора не са покрити от здравното осигуряване. На второ място, за да получат здравни грижи, пациентите трябва първо да се регистрират при общопрактикуващ лекар, при което се предполага, че всички потенциални ползватели на грижи са наясно с това изискване, предположение, което може да не е вярно за някои общности в неравностойно положение. Трето, регионалните здравно-осигурителни каси поставят количествени ограничения върху броя на направленията за специализирани здравни услуги, издавани от общопрактикуващите лекари, като по този начин ограничават възможностите за специализирана медицинска помощ.

Запазват се тенденциите за концентрация на общопрактикуващите лекари в областите с медицински университети и в големите населени места, при ниска осигуреност в други области с дефицит на лекарски кадри и по-неразвита инфраструктура.

Един от основните проблеми, свързани със здравното осигуряване, е размерът на здравно-осигурителните вноски, който е определен на 6% от доходите и до 2004 г. бе поделен между работника и работодателя в съотношение 25:75. Много от бедните, и по-специално ромите⁴⁰, не внасят своите здравно-осигурителни вноски, защото не разбират необходимостта от тях или не познават добре осигурителните процедури. С цел подобряване здравния статус на ромската етническа общност се реализират конкретни мерки и проекти. Проведено е проучване на здравното състояние на ромското население и се изгражда система за разпространение на здравни знания сред ромското население. Предвижда се обучение на медицинския персонал и на ромски медиатори с оглед подобряване комуникацията между ромската общност и медицинските специалисти за осигуряване на по-добра профилактика и лечение. Провежда се и информационна кампания сред ромското население за разпространение на здравна информация чрез медиите, НПО и други.

Бедните и уязвимите групи от населението срещат сериозни финансови и организационно-административни бариери при ползването на здравни услуги като превантивни и профилактични мероприятия, диагностика, лечение и рехабилитация. Селското население, особено в планинските и пограничните райони, има неадекватен достъп до специализирана медицинска помощ, поради неразвитата комуникационна инфраструктура и транспортна мрежа. Транспортните разходи оскъпяват и ограничават допълнително достъпа до здравни услуги.

Правителството планира да предприеме мерки за осигуряване на висококачествени грижи за най-неравнопоставените групи и за улесняване на достъпа на бедните и уязвимите до здравни

---

⁴⁰ Източник : “Извън капана на зависимостта”, ПРООН, Регионален доклад за човешко развитие, стр. 75, 2002 г.

услуги. В тази връзка се разработва Здравна стратегия за етническите малцинства в неравностойно положение (2005-2015) и план за действие за периода 2005-2008.

Оценка:

Проблемите, свързани с бедността и здравословното състояние са комплексни и решаването им изисква координираните усилия на всички компетентни заинтересовани страни. Такава координация е предвидена в Националната стратегия за намаляване на бедността и социалната изолация, в която на здравните услуги е отредена специална роля за изпълнението на стратегическите цели и задачи. Новият Закон за здравето беше окончателно приет през юли 2004 г. Въпреки, че законът взима предвид изискванията на Европейския съд за правата на човека по отношение на задържането на лица с умствени увреждания, е необходимо вторичното законодателство да гарантира, че определените недостатъци по отношение на обезпечаването на процедурни гаранции (медицинска експертиза и съдебен контрол) са преодолени във всички институции за психично болни.

4.2.5. Образование

Достъпът до образование за всички е един от основните акценти в политиките на Министерството на образованието и науката. Разработената нова Стратегия за развитие на средното образование обединява всички мерки, които държавата предвижда за преодоляване на проблема с отпадащите ученици, развитието на възможности за достъп до образование през целия живот, ускорено въвеждане и прилагане на информационни и комуникационни технологии в училищния процес. Стратегията също набелязва мерки за развитие на политиката на “осигурен достъп до качествено образование за всички до 2010 г.”.

За развитие на условията за равен шанс и приемственост от 2003/2004 г. е въведена задължителна подготвителна група към детската градина или училище. Осигуряването на безплатни учебни помагала за децата от задължителната подготвителна група и на учебници за I клас за децата от социално-слаби семейства представлява допълнителна помощ за деца, намиращи се в риск от ранно отпадане по социални причини.

Приоритет в осигуряването на равен достъп и участие в образователния процес е интегрирането на ученици от различен етнически произход. За целта през 2003 г. бяха приложени различни институционални и законодателни средства, чието по-нататъшно развитие и разширяване е заложено в бъдещата политика на Министерството на образованието и науката.

Прилагането на мерките, определени в Стратегията на Министерството на образованието и науката за интегриране на ученици от етнически малцинства и осигуряване на участието им в образователния процес се затруднява от следните фактори: недоволство от страна на родителите (българи и роми) при смесване на ромски и български деца, недостатъчно разбиране от страна на директорите на общинските училища и на общините за назначаване помощници на учителя и за предприемане на превантивни мерки срещу причините за изолация на ромските учебни заведения, липса на средства и/или нежелание на общините да поемат транспортните разходи на децата до приемните училища, и обратно, в по-големите градове.

В планинските райони, където населението (основно етнически турци и роми) живее относително разпръснато има малко на брой училища, осигурени с транспорт. Понякога е проблем за децата от тези етнически групи да посещават училище поради транспортни и организационни трудности. Наскоро приетата Стратегия за образователна интеграция на деца

и ученици от етнически малцинства предвижда подкрепа за т.нар. “focal points” училища с цел предоставяне на качествено образование за деца в риск от изолация поради затруднения им достъп до образователни институции. Ще бъде премахнато неуместното настаняване в специални училища на деца с малцинствен произход от непривилегирована среда.

Измененията и допълненията в Правилника за приложение на Закона за народната просвета от 2003 г. гарантират на всяко дете със специални образователни потребности свободен избор на училище и задължават директорите на училищата да осигурят необходимите условия за обучение. За подпомагане на равния достъп на децата с увреждания до образование и обучение, през 2003 г. стартира в пет града програма “Заеетост на учители в обучение на деца с увреждания”. За възрастни, които по различни причини не са успели да завършат основно образование, са предвидени законодателни възможности да посещават курсове, организирани от основни училища в различни форми на обучение, удобни за възрастните учащи, включително училища с придобиване на професионална квалификация.

Разработването на стратегия за **непрекъснато обучение** в Република България е включено през 2004 г. в приетия от Министерския съвет План за ускоряване на преговорите за присъединяване на България към Европейския съюз. Принципите на ученето през целия живот са заложени в законодателството, регламентиращо държавната политика в областта на образованието и обучението.

Оценка:

Необходимо е да се адресират проблемите, свързани с учениците, които напускат рано училище, както и с достъпа на уязвимите етнически малцинства до образование. Бяха предприети голям брой инициативи вкл. законодателни стъпки, стратегически политически инструменти и финансово обезпечаване с цел десегрегация на ромите в училищата като за реализирането на тези мерки ще се осъществява подходящ мониторинг. Нужно е също да се подобри предоставянето на образование и обучение, така че да могат възрастните с ниска или без професионална квалификация да участват активно в различни форми на учене през целия живот.

4.2.6. Жилищна политика

Правителството на Република България отчита необходимостта от провеждането на национална жилищна политика поради това, че:

1. Жилищният сектор е възлов елемент на всяка икономика и икономическа дейност и трябва да се използва като един от двигателите на икономическото развитие във всички преходни фази;
2. Провеждането на национална жилищна политика допринася, чрез постигането на необходимото ниво на жилищно задоволяване, за благоденствието на обществото и на отделния човек.

Целите и задачите по провеждането на нова жилищна политика са заложени в Управленската програма на правителството “Хората са богатството на България”.

На 1 април 2004 г. Министерският съвет прие Национална жилищна стратегия на Република България. В нея е подчертано, че осъществяването на националната жилищна политика ще се основава на следната визия: “Създаване на балансирана, адекватно развиваща се и устойчива жилищна система чрез осигуряване на условия за достъп до качествени жилища (собствени или наемни), които да задоволяват нуждите на българските граждани. ”

От посочената визия произтичат две основни стратегически цели на държавната жилищна политика:

1. Спиране процесите на влошаване на състоянието на съществуващия сграден жилищен фонд.
2. Създаване на работещ механизъм за осигуряване на нови достъпни жилища (за покупка или отдаване под наем).

Стратегическите цели ще се осъществяват в три оперативни направления:

- A. Изграждане на рамка на Националната жилищна система;
- B. Решаване на приоритетни проблеми в жилищното потребление.
- B. Провеждане на информационна и образователна кампания.

Във всяко от отделните направления е предвидено изпълнението на няколко програми. Конкретните задачи по всяка програма са разписани в приложения към Жилищната стратегия „План за действие през периода 2004-2006 г.“, където са определени и отговорните изпълнители и необходимите средства за изпълнението им.

Програмите, които пряко са свързани с проблемите на уязвимите групи от населението и социалното включване, са:

- Програма „Усъвършенстване на финансово-кредитната и данъчната система за жилищния сектор“;
- Програма „Осигуряване достъп до жилища на семейства с ниски доходи“;
- Програма „Управление и поддържане на съществуващия жилищен фонд“;
- Програма „Подобряване на жилищните условия на ромите“.

За изпълнението на заложените в стратегията програми ще се предложат целесъобразни промени в действащи закони и подзаконовни нормативни актове и ще се разработят проекти на нови нормативни актове.

Оценка:

Успешното изпълнение на плана за действие към Националната жилищна стратегия, може да се постигне само при активното участие и успешното сътрудничество между отделните заинтересовани ведомства и организации. В тази връзка, една от първите задачи на междуведомствената работна група, която ще бъде назначена за изпълнение на Националната жилищна стратегия, ще бъде да прецени ефективността на сегашната институционална система за жилищния сектор и да предложи нови решения, като се съобрази с оптималното разпределение на функциите и задълженията на държавата, общините и неправителствените организации. Предприетите мерки за подпомагане узаконяването на жилищата в България следва да обръщат специално внимание на ромските жилища с цел постигане на максимално възможното въздействие в рамките на съответното законодателство.

4.2.7. Транспорт

Недостатъчно развитата обществена транспортна инфраструктура в планинските и пограничните райони създава териториални бариери, които значително затрудняват социалната интеграция (вкл. достъпа до образование за децата и интеграцията на пазара на труда), особено в селските райони, усложнява достъпа до други услуги, предоставяни в отдалечени градски центрове.

Хората с увреждания се сблъскват с ежедневни трудности, защото инфраструктурата не е пригодена за тях. По отношение на социалната интеграция на хората с увреждания едно от важните условия е за тях да бъде осигурен достъпен обществен железопътен и автомобилен транспорт.

Оценка:

За преодоляване на социалната изолация и повишаване възможностите за достъп на населението до транспортни услуги и по специално на хората, живеещи в отдалечени райони, хората с увреждания и деца (във връзка с достъпа им до образователни институции) е необходимо реализирането на специални програми и мерки на местно равнище, съобразени със специфичните нужди на тези групи.

4.3. Осигуряване на подкрепа за най-уязвимите

4.3.1. Хора с увреждания

Политиката в тази област се разработва от Министерството на труда и социалната политика. Подобряването на качеството на живот на хората с увреждания в България е организирано в няколко направления: равни права на хората с увреждания; равен достъп до информация, социални услуги, образование, здравеопазване и т. н.; право на избор при разрешаването на типични проблеми (произтичащи от увреждането); борба с дискриминацията и преодоляване на бедността. За целта се провежда съгласувателна процедура на всички нормативни актове по отношение на хората с увреждания (вж. Фигура 1), като се преразгледаха отношенията между заинтересованите страни и се подобриха пътищата за партньорство и взаимодействие.

През юни 2003 г. бе приета **Национална стратегия за равните възможности за хората с увреждания**. Тази стратегия предложи радикална промяна във философията на социалната защита и нов подход в политиката, насочена към подобряване качеството на живота и социалното включване на хората с увреждания. Особено внимание се отдели на промяната на модела на грижи за деца с увреждания в посока образование, личностно развитие и социална адаптация в семейна или близка до семейната среда, а не в специализирани институции. Стратегията предвижда механизми за мониторинг и контрол при спазването на правата на хората с увреждания. За нейното приложение бяха разработени План за действие за равните възможности за хората с увреждания и План за заетост на хората с увреждания. И двата плана се проследяват и отчитат ежемесечно.

Стратегията бе разработена като част от **Националната Програма “България за всички”**, създадена по повод Европейската година на хората с увреждания – 2003. Програмата съдържа конкретни мерки по усъвършенстване на нормативната база, подобряване социалното включване на хората с увреждания; повишаване качеството на грижите; национални прояви в областта на културата, образованието, спорта, достъпната среда и други. Цел на програмата е и да създаде условия за преодоляване на дискриминацията и да стимулира пълноценното социално включване. Бюджетът на програмата е в размер на 23 млн. лв. (около 12 млн. евро). В резултат на програмата бе изготвен проект на Закон за интеграция на хората с увреждания, и бяха предприети много дейности за подобряване на системата за подпомагане на хората с увреждания и техните семейства, обществени мероприятия за промяна на нагласите в обществото към тези хора и т. н.

Психиатричната реформа в България е насочена към постепенно затваряне на институциите и ресоциализация на лицата чрез въвеждане на психично-здравни грижи в общността. За тази цел **Политика за психично здраве и Национален план за действие към нея** за периода 2004-2012 година бяха утвърдени от Министерския съвет на 22 юли 2004 година. Те са насочени подобряване психичното здраве на населението и проследява етапите на осъществяване на политиката за психично здраве. Наскоро приетият Закон за здравето съдържа глава за психичното здраве. Тя покрива *inter alia* необходимостта от съдебен надзор на настаняването на хора в институции и на стандартите за грижа.

Бяха направени промени в **Закона за насърчаване на заетостта**, които въведоха и усъвършенстваха механизмите за насърчаване на работодателите, разкриващи работни места и наемащи на работа хора с увреждания.

През септември 2004 г. бе приет нов Закон за интеграция на хората с увреждания, чрез който се цели промяна в нагласите на обществото и хората с увреждания, поемане на конкретни ангажименти от страна на отговорните институции, усъвършенстване системата на оценка на увреждането, институционално укрепване и т. н.

Оценка:

Всички мерки, предприети от правителството във връзка с хората с увреждания, се координират с Националния съвет по рехабилитация и социална интеграция и тристранните органи преди да бъдат официално утвърдени от Министерския съвет, като в процеса на разработването им пълноправно участие вземат всички заинтересовани страни. Следва да се посочат следните непосредствени приоритети на политиката, свързана с хората с увреждания:

- Достъпност на архитектурната среда и комуникации;
- Деинституционализация;
- Достъп до образование;
- Насърчаване на заетостта посредством програми и процедури, стимулиращи работодателите да наемат на работа хора с увреждания. В това отношение, е необходимо да се предприемат мерки за популяризиране на тези програми и процедури;
- Популяризиране сред гражданския сектор и местните власти на алтернативни форми на социални услуги, предоставяни в общностите;
- Разработване на механизми за повишаване на осъзнаването сред обществото на проблемите на рисковите групи с цел предотвратяване на дискриминационни практики.

4.3.2. Закрила на деца със специални потребности.

Специализиран орган за закрила на детето на централно ниво е председателят на Държавната агенция за закрила на детето (ДАЗД) към Министерския съвет на Република България. Основните отговорности на председателя на ДАЗД са свързани с ръководство, координация и контрол на дейностите по закрила на детето. Една от основните цели на работата на ДАЗД е превенция на социалната изолация на децата и подпомагане на деца в риск и техните семейства. Важен механизъм за постигане на тези цели е изграждането на ефективна система за защита, насочена към предотвратяване на социалната изолация, осигуряване на всички необходими условия за успешна социална интеграция на децата и като крайна цел – подобряване на тяхното благосъстояние. От април 2003 г. Министерството на вътрешните работи изпълнява функциите на орган за закрила на детето основно в областта на полицейската закрила и специализираната закрила на децата на обществени места. Други централни институции, които са активно ангажирани в дейностите за закрила на детето, са Министерството на труда и социалната политика, Министерството на здравеопазването, Министерството на образованието и науката, Министерството на финансите, Министерството на културата и Министерството на младежта и спорта.

Дирекциите “Социално подпомагане” към Агенцията за социално подпомагане, която е изпълнителна агенция към министъра на труда и социалната политика, са органите по закрила на детето на местно ниво. Във всички дирекции “Социално подпомагане” в страната

функционират отдели за закрила на детето. Те изпълняват мерките по закрила на детето и практическата работа с децата и техните семейства. С измененията на Закона за закрила на детето бяха въведени комисии за закрила на детето с консултативни функции.

Министерският съвет прие Национална стратегия за детето за периода 2004-2006 г. и Национална програма за закрила на детето за 2004 г. И двата документа, включващи всички планове за действие за същата година, бяха утвърдени. Основен приоритет в Програмата е намаляване на броя на децата, настанени в специализирани институции, който се базира на приетия от Министерски съвет План за намаляване броя на децата, настанени в специализирани институции в Република България – 2003 - 2005 г.

Към 31 декември 2003 г. броят на децата, настанени в специализираните институции като мярка за закрила е 11 026. Очаква се изпълнението на Плана да доведе до намаляване относителния дял на децата в институциите с 10%, резултат, който е заложен и в Националната стратегия на Правителството за борба с бедността и социалната изолация.

Българското правителство разработва специални процедури за преодоляване на социалната изолация на други особено уязвими групи деца – децата на улицата; децата, отпадащи от училище и въввлечени в най-тежки форми на детски труд, така както са дефинирани от Конвенция 182 на Международната организация по труда, ратифицирана от България. Осигуряването на достъп до образование, подпомагане на семействата и развиване на специализирани услуги са част от Националния план за борба с бедността и социалната изолация.

През 2003 - 2004 г. Министерският съвет одобри и такива важни документи за развиване на политики към тези групи деца, каквито са Националният план за действие срещу сексуалната експлоатация на деца с търговска цел (2003 – 2005 г.) и Планът за действие за защита правата на децата на улицата (2003 – 2005 г.), който конкретизира основните цели на Стратегията за защита правата на децата на улицата за същия период. Към този план действа и специално разработен План за работа с просеци деца. Успешното прилагане на този план ще реши много важния въпрос за изграждането на партньорска мрежа и установяването на трайни практики за решаване на проблемите на тези групи деца в риск.

Оценка:

Въпреки добрия напредък в консолидирането на законовата рамка, приемането и изпълнението на редица стратегии и планове за действие, ситуацията още трябва да се подобрява. В частност, положението на децата в специализирани институции все още е тревожно в някои случаи. По отношение на институционалната рамка, са необходими по-нататъшни стъпки за укрепване на органите, които координират и контролират прилагането на държавната политика в областта на закрилата на децата.

Във връзка с децата в риск основното предизвикателство е развиването на алтернативни услуги за тях и техните семейства, както и подобряването на услугите, предоставяни в специализираните институции. Другото основно предизвикателство е активното ангажиране на частния и неправителствения сектори като доставчици на социални услуги за деца.

4.3.3. Уязвими етнически малцинства

Представителите на уязвимите етнически малцинствени групи са на дъното на социалната йерархия. По-специално, такава група са ромите, защото те не са адекватно представени в

политическия живот и управлението на страната. От социално-икономическа гледна точка статусът на турското и ромското малцинства е като цяло по-нисък от средния за България. Ромското население е засегнато от драстично по-високо от средното за страната равнище на безработица, тежки жилищни условия, лош здравен статус, високо равнище на неграмотност.

Държавният орган, отговорен за основната координация и мониторинг на Националния план за действие за изпълнение на Рамковата програма за равнопоставено интегриране на ромите в българското общество (Рамковата програма) за периода 2003 – 2004 г., е Националният съвет по етническите и демографските въпроси (НСЕДВ). В дейността си НСЕДВ основно се ръководи от *Рамковата конвенция за защита на националните малцинства, от раздел “Интеграция на малцинствата” на Управленската програма на Правителството, от Рамковата програма за равнопоставено интегриране на ромите в българското общество.*

НСЕДВ е създаден с Постановление на Министерския съвет от 4 декември 1997 г. В работата на Съвета участват десет министерства, представлявани от заместник-министри, четири държавни агенции, представлявани от техните председатели и 35 неправителствени организации на етническите малцинства. *Регионалните съвети по етнически и демографски въпроси* (на брой 22) подпомагат работата на НСЕДВ. Те работят съвместно с областните администрации, които координират програмите за интегриране на етническите малцинства, приети от тези органи. Като правило, заседанията на тези съвети се председателстват от заместник-областни управители. В двадесет и шест от двадесет и осемте административни области са назначени 31 експерти по етнически и демографски въпроси. Понастоящем, повече от половината от 264 общини в Република България са назначили общински експерти по етнически и демографски въпроси.

Националният план за действие за изпълнение на Рамковата програма за 2003 – 2004 г., приет от Министерския съвет на 6 октомври 2003 г. с Решение № 693, е изработен с помощта на всички основни министерства и административни органи. Този документ се основава и на оценката, изготвена от асоциация на ромски организации. Отговорност за изпълнението на мерките, предвидени в Плана за действие, са министерствата и органите, които изпълняват съответните секторни държавни политики, част от които е интегрирането на ромите в българското общество. Активното партньорство от страна на неправителствените организации и местните власти е от решаващо значение за успешното изпълнение на Плана за действие. Поради тази причина, планът и работата по изпълнението му ще бъдат обсъждани периодично с тях и активно ще се търси тяхното съдействие за изпълнението на предвидените мерки. В същото време Националният план за действие за периода 2003 – 2004 г. възлага на всички министерства задължението да сформират екипи с участието на ромски експерти във връзка с изпълнението на Рамковата програма. Част от средствата, необходими за изпълнението на комплекса от мерки, вече са предвидени в одобрените разходни лимити по прогнозния бюджет за 2004 – 2006 г.

В момента се работи по изработването на *дългосрочен план за действие*. Той ще бъде хармонизиран с целите и приоритетите на инициативата годините 2005-2015 да се обявят за “Десетилетие на ромското включване”. Планът трябва да включва конкретни дейности, времеви график и точен бюджет за изпълнението му.

Премахването на *дискриминацията на етническа основа (особено дискриминацията срещу ромите)* трябва да се превърне в един от основните приоритети на българското правителство. Особеностите на междуетническите отношения и свързаните с тях социални проблеми

налагат създаване на специализиран публичен орган. Такъв е предвиден в Закона за защита срещу дискриминацията, приет на 12 септември 2003 г., който инкорпорира европейските директиви и установява специални механизми на закрила. Законът влезе в сила на 1 януари 2004 г. В него е предвидено създаването на Комисия за защита от дискриминация. В срок от 3 месеца от създаването ѝ Комисията трябва да изработи и приеме Правилник за устройството и дейността си и да назначи предвидените три постоянни комисии, една от които отговаря за етническото и расовото равенство. Комисията следва да създаде регионални административни единици и да организира изслушвания в административните области. Обаче, необходимият независим орган, а именно Комисията за защита срещу дискриминацията, все още следва да бъде създадена.

Необходимо условие за успешното прилагане на политиката на защита на хората, принадлежащи към етнически малцинства и тяхното интегриране в обществото е създаването и укрепването на *адекватна институционална инфраструктура и по-активното ангажиране на неправителствените организации, представляващи етническите малцинствени групи*. Във връзка с това, през втората половина на 2004 г. се очаква Министерският съвет да приеме Постановление за реструктуриране на съществуващия НСЕДВ. Проектът на постановлението е обсъден на открито заседание с участието на представители на ромската общност, проведено през 2003 г.

Основната причина за внасянето на това изменение е, че понастоящем НСЕДВ не разполага с реални правомощия да влияе пълноценно върху процеса на вземане на решения, както и с необходимия административен и финансов капацитет да изпълнява успешно мисията си. Тази констатация бе направена от много от влиятелните неправителствени организации, работещи в областта на защитата на правата на етническите малцинства. След като бе направен анализ на съществуващото положение и бяха проведени консултации с НПО, НСЕДВ представи пред Министерския съвет предложение за трансформиране на действащия Съвет в Национален съвет по междуетническо сътрудничество и демографско развитие и за създаване към МС на нова дирекция “Междуетническо сътрудничество и демографско развитие”. Предвижда се дирекцията да подпомага административната работа на Националния съвет по междуетническо сътрудничество и демографско развитие с цел активното му участие в дейностите по инициране и подготовка на законодателни актове в областта на междуетническите отношения. В работата на дирекцията ще бъде отделено специално внимание на координацията и контрола по изпълнението на Рамковата програма за равноправно интегриране на ромите в българското общество. За тази цел се предвижда към бъдещия Национален съвет да се създаде Комисия за интеграция на ромите. Необходимо е в близко бъдеще да се осъществят практически стъпки в тази област.

Оценка:

Основните приоритети и непосредствените цели на държавната политика за интегриране на уязвимите етнически малцинства в българското общество, и по-специално на ромската етническа общност, в средносрочен план, са обобщени в актуализирания вариант на документа “Партньорство за присъединяване”, прието от МС през 2003 г. въз основа на анализа на Редовния доклад на Европейската комисия за 2002 г. и на Пътната карта за присъединяване към ЕС, а именно: “Следва да бъдат предприети конкретни действия за изпълнение на Рамковата програма, особено за осигуряване на финансови ресурси, както и значително укрепване на държавната институция по етническите въпроси, като на лицата, принадлежащи към етнически малцинства, и по-специално ромите, трябва да се гарантира равен достъп до здравеопазване, условия на живот, образование и социална закрила.

Необходимо е да се разработят конкретен План за действие и Финансова рамка за изпълнението на Рамковата програма.” В изпълнение на “Партньорство за присъединяване” бяха предприети голям брой инициативи и законодателни мерки. Необходимо е специално внимание в следните аспекти – равен достъп до интегрирано образование; финализиране на Здравната стратегия; достъп до пазар на труда. Трябва да се отделят и съответните финансови ресурси.

Понастоящем, национална работна група, ръководена от председателя на НСЕДВ и включваща представители на ромски НПО и на държавни институции, работи върху участието на България в “Десетилетие на ромското включване 2005-2015”. Тази работна група отделя специално внимание на разработването на система от количествени показатели, измерващи постигнатия напредък в подобряване положението на ромското население.

Трябва да се отбележи, че независимо от всички мерки и програми, приети от правителството през последните години, България е все още в началото на развитието на процес на възприемане на дългосрочен подход за разрешаване на проблемите на уязвимите етнически малцинствени групи. Независимата Комисия за защита от дискриминация, както е предвидена от анти-дискриминационното законодателство (в сила от януари 2004г.), трябва да бъде бързо създадена, за да се гарантира ефективното прилагане на тази важна част от законодателството. За да се прилага ефективно Закона за Омбудсмана, в сила от януари 2004г., трябва да се избере Омбудсман.

4.4. Превенция на риска от изключване

4.4.1. Е-включване

Политиката в тази област се определя от Министерството на транспорта и съобщенията. Възможността на гражданите да ползват модерните информационни и комуникационни технологии е важен аспект на пълноценното им включване в съвременното общество на знанието. Стратегическият документ “Национална програма за развитие на информационното общество в Република България” е насочен към създаване за хората на различна възраст, от различни обществени слоеве и различни професионални групи, на необходимите условия, за да придобият знания за възможностите на новите информационни и комуникационни технологии и да се научат да ги използват във всекидневния си живот.

По данни на проучването Евробарометър за 2003 г., разпространението на информационните и комуникационните технологии в България е особено слабо – едва 19.2% от населението разполага с достъп до Интернет. Този показател е по-нисък единствено в Румъния и Турция. По отношение на достъпа до Интернет, в България се наблюдава разлика в равнищата на развитие, от една страна, в столицата и големите градове и, от друга страна, в селата.

През 2003 г. във връзка с международната година на хората с увреждания беше стартиран проект за предоставяне на компютърна техника на хора с увреждания, успешно завършили Cisco Академия, които на свой ред ще обучават други хора с увреждания.

През април 2004 г. стартира програмата на Министерството на транспорта и съобщенията “i България”, която обединява всички програми и проекти в областта на информационните и комуникационни технологии. Програмата включва широк спектър различни проекти:

- Проектът “i Център” предвижда изграждането на обществени телецентрове съвместно с “Български пощи” ЕАД. Целите на проекта са осигуряване на възможности за достъп на български граждани (особено тези в слабо развитите региони) до информационните

технологии, повишаване квалификацията и образованието на голяма част от населението чрез различни форми на дистанционно обучение и online курсове, създаване на нови възможности за работа и бизнес. До края на годината в рамките на проекта ще бъдат изградени 60 телецентъра, а през следващата година – още 100.

- Проектът “i Университет” включва създаването на компютърни лаборатории във всички държавни университети и някои специализирани училища, които ще бъдат свързани в обща мрежа.
- Проектът “i Клас” предвижда създаването на специални компютърни класове в училищата, които имат Интернет-достъп. 50 училища ще бъдат изцяло оборудвани с компютри преди края на 2004 г.
- Целта на проекта “i Нет” е да създаде високоскоростна национална и международна Интернет-свързаност на университетите, научните институти и гимназиите в България. Тя ще позволи на българските студенти и учени да участват активно във високотехнологичните проекти на Европейския съюз.

Оценка:

Основната цел на програмата “i България” е до края на 2006 г. нашата страна да достигне средното ниво на показателите за развитие на информационното общество на държавите-членки на ЕС⁴¹.

През текущата година България ще включи целите, заложи в Плана за действие на държавите-членки на ЕС “eЕвропа 2005”, в Националната програма за развитие на информационното общество в Република България. Посредством изпълнението на Националната програма и участието в програмите на ЕС⁴², България се стреми да намали изоставането в процеса на изграждане на информационно общество и да преодолее “цифровото разделение”.

Друга сериозна възможност за подпомагане на информационните и комуникационни технологии е стартирането на серия от пилотни проекти в различни социални ниши с използване на информационни и комуникационни технологии, като надеждата е едно “социализиране” на информационните и комуникационни технологии да доведе до по-бързо и по-ефективно навлизане на информационното общество у нас.

4.4.2. Други уязвими групи

4.4.2.1. Зависими от наркотични вещества

Националната програма за превенция, лечение и рехабилитация на наркоманиците в Република България 2001 – 2005 г. е секторна програма на Министерство на здравеопазването, чрез която се координира и осигурява държавно финансиране на политиката по намаляване на употребата на наркотични вещества, като през последните 2 години – 2002 и 2003 г., бяха изразходвани общо 400 000 лева (по 200 000 през всяка бюджетна година).

Разработена беше и Национална стратегия за борба с наркотичните вещества за периода 2003 - 2008 г. и въз основа на нея се изработи и прие План за действие, който е и основният организационно-управленски инструмент за изпълнение на стратегията и представлява неразделна част от нея.

⁴¹ Държавите-членки на ЕС оценяват развитието в областта на информационното общество, като отчитат редица индикатори. Някои от тези индикатори са: брой компютри на 100 човека; брой компютри на 100 ученици в основните и средните училища и т. н.

⁴² eTen, eContent+, План за действие за по-сигурен Интернет, eLearning, “Галилео”, IDA, “Технологии за информационно общество”, “Общество на познанието” и др. България ще се присъедини към програмите eTen, eContent+ и eLearning от 2005 година.

Съществуващите национални програми и планове дават възможност за изпълнение на стратегически задачи в областта на превенцията, лечението и рехабилитацията на наркоманиите. В 22 общини вече стартира изпълнението на общинските планове за действие по превенция и лечение на наркоманиите. Създадени са превантивно-информационни центрове в 7 от общините.

Оценка:

Основни постижения в областта на намаляване на търсенето на наркотици са създаването на адекватна институционална и законова база, както и хоризонтална мрежа от служби на общинско ниво за провеждане на националната политика.

Основни проблеми в тази област са трудната достъпност на лечебни и социални услуги и трудната координация между институции и организации, работещи в тази област. Основен проблем е неразбирането и нежеланието за поемане на отговорност от институциите и стигматизирането на хората, употребяващи наркотици от обществото. Тук именно идва и предизвикателството да се работи за промяна на обществените нагласи и да се осигури ангажираност от страна на държавните институции и НПО за изпълнение на Националната стратегия.

4.4.2.2. Хора, живеещи с ХИВ и боледуващи от СПИН

Република България е сред страните с ниско разпространение на СПИН. Досега у нас има регистрирани общо 479 случая на хора, живеещи с ХИВ, въпреки че страната се намира в регион с бързо разпространяваща се епидемия. Министерството на здравеопазването осигурява безплатна антиретровирусна терапия на всички пациенти, боледуващи от СПИН у нас. България подкрепя инициативата на СЗО “3 за 5” и декларира своята готовност да бъде включена в списъка на страните, които желаят да получат медикаменти за антиретровирусна терапия.

С Решение на Министерския съвет от 2001 г. бяха утвърдени Национална стратегия и Национална програма за профилактика и контрол на СПИН и полово предавани болести 2001 – 2007 г. Приета беше и Програма “Превенция и контрол на ХИВ/СПИН” за периода 01 юли 2003 г. – 30 юни 2005 г., във връзка с необходимостта от предприемане на ефективни мерки за предотвратяване по-нататъшното разпространение на ХИВ. Програмата е насочена към предоставяне на подходящи и качествени здравни и социални услуги за целевите групи на всички равнища на интервенция, повишаване на експертните знания и умения и институционалната ангажираност, както и осъществяване на значителни позитивни промени в общностните норми, рисковото сексуално поведение и поведението, свързано с употребата на наркотици, по отношение на превенцията и контрола на ХИВ/СПИН в България.

Целевите групи/бенефициентите по програмата са: лицата, употребяващи венозно наркотици; проституиращи мъже и жени; ромските общности; хората, живеещи с ХИВ/СПИН; младежите. Основните планирани дейности са: укрепване на инфраструктурата и изграждане на управленски, оперативен и технически капацитет на национално и на местно равнище; снабдяване с подходящо оборудване и материална база за епидемиологичен надзор, лекарствени препарати и медицински продукти; прилагане на целесъобразни и ефективни интервенции по отношение на целевите групи, изграждане на местни мрежи и мобилизиране на всички налични човешки и финансови ресурси.

Оценка:

Дори и с ниско ниво на ХИВ, е възможно България да се сблъска с вероятна епидемия, която потенциално да застраши прогреса в развитието на страната. Затова е важно да се осигурява подкрепа и повишаване на чувствителността на обществото като ключови условия за намаляване по-нататъшно разпространение на ХИВ/СПИН. Сред приоритетите на здравната реформа в България е осигуряването на специализирана информация, консултации, профилактика и лечение на полово предаваните болести и СПИН.

4.5. Мобилизиране на всички заинтересовани страни

През месец септември 2002 г. Правителството на Република България прие Нова стратегия в социалната политика, която определя конкретните политики и действия на Министерството на труда и социалната политика, чрез които ще се постигнат набелязаните цели. Целта на стратегията е да осигури на българското общество един всеобхватен и съгласуван управленски подход, който да подпомогне гражданите на страната да се изправят срещу новите предизвикателства, произтичащи от радикалната трансформация, както в икономиката, така и в обществото.

Първата Национална стратегия за намаляване на бедността и социалната изолация за периода 2003–2006 г. бе приета от Министерски съвет на 6 октомври 2003 година. Стратегията бе разработена от Министерството на труда и социалната политика с активното участие на НПО, социалните партньори, организации на работодатели и други заинтересовани страни. Генерална цел на Стратегията е намаляването на бедността и предотвратяването на риска от социална изолация. Като стратегически цели в Стратегията са заложени целите, приети от държавите-членки на Европейския съюз на срещата в Ница. Краткосрочните мерки за изпълнение на Стратегията бяха заложени в приетия от Министерски съвет на 19 януари 2004 г. *Национален план за борба с бедността и социалната изолация за 2004 г.* Всички действия по превенция и преодоляване на бедността ще се извършват в сътрудничество между институциите, регионалните и местните власти и гражданското общество.

Мерките, които са залегнали в Плана са насочени към гарантиране на материално обезпечен и здравословен начин на живот, възможности за труд и образование, свободно развитие на уменията и способностите и т.н. Те са насочени и към разпределяне на отговорностите между държавата, социалните партньори и гражданите, като част от интегрирания икономически и социален подход за социална защита. Националният план приоритетно насърчава заетостта, улеснява достъпа на всички до ресурси, права, блага и услуги с цел предотвратяване на риска от социална изолация. В плана са посочени най-рисковите групи, с които трябва да се работи за намаляване на бедността и социалната изолация—безработните и икономически неактивните лица, многодетните семейства, хората с ниско образование и квалификация, ромското население и живеещите в малки и трудно достъпни населени места. Контролът по изпълнението на плана е възложен на министъра на труда и социалната политика. Към всички включени институции и органи бе отправено искане за предоставяне на информация по изпълнението на мерките през периода януари – юни 2004 г. В резултат на това бе изготвен Междинен доклад за полугодieto на 2004 година, в който е представено текущото състояние на изпълнението на 34 задачи и 89 мерки, включени в плана.

МТСП изготви съвместно с департамента по икономика към ООН система от индикатори и показатели за оценка и мониторинг на бедността и социалната изолация и подготвя методика за разработване на въпросник за събиране на информация, чрез която да се контролира състоянието, наблюдението и изпълнението на плана по бедността. Проектът включва

система от образователни курсове за експерти в системата на публичната администрация за усвояване на прилагането на методиката за оценка на борбата с бедността и изпълнението на мерките в Националния план.

В процес е създаването на Национален съвет за координиране и контрол по изпълнението на политиките и програмите за намаляване на бедността и социалната изолация. Подготвени са предложения за състав на съвета, правилник и график за дейността на съвета до края на 2004 г. Съветът е структуриран на принципите на социалния диалог с представители на всички социални партньори и сдружения от третия сектор на гражданското общество.

През 2003 г. към Министерство на труда и социалната политика бе сформирана междуведомствена работна група за разработването на проект на Съвместен меморандум по социално включване. Членове на работната група са представители на различни държавни институции и НПО (Национален център за социална рехабилитация, Информационен център – НПО срещу бедността). Представителите на 17 държавни институции и неправителствени организации изготвиха в писмен вид проекто-текстове за включване в Меморандума за социално включване и ги съгласуваха в рамките на своите ведомства. В хода на работата по изготвянето на Меморандума бяха проведени редица срещи с активното участие на представители на НПО и други ангажирани страни, а на 23 юни 2004 година в София бе проведена и обща среща на всички заинтересовани страни.

Изготвянето на гореспоменатите документи (Националната стратегия за намаляване на бедността и социалната изолация, Националния план за борба с бедността и социалната изолация и Съвместния меморандум по социално включване) бе съпроводено с развитие на консултационен процес между държавната администрация, различни социални партньори и структури на гражданското общество. В хода на този процес бяха създадени редица възможности за диалог, разширяване на публичността, представяне на различни гледни точки и по-голяма съпричастност на гражданското общество.

Оценка:

С цел насърчаване на този подход, в България престои да бъде приета линия на бедността, която ще допринесе за подобряване на координацията и диалога на национално равнище по отношение на политиката, насочена към намаляване на бедността. По време на работата по предварителния анализ за определяне линия на бедността бе създадена Група на потребителите на данни, в чийто състав влизат представители на всички заинтересовани институции и организации – представители на министерства, научни институти, профсъюзи и неправителствени организации. Тази група има за задача да осигури необходимата обществена подкрепа за създаване на система за мониторинг и анализ на бедността. Определянето на хората, засегнати от обедняването, е комплексна задача, която изисква съвместните усилия на всички ангажирани в процеса. Все пак, основната цел в този смисъл е линията на бедността да се дефинира на основата на широк обществен консенсус. За тази цел на 20 юли 2004 г. бе проведена Кръгла маса “Жизненият стандарт в България” с участието на всички заинтересовани страни. На тази кръгла маса бяха представени окончателните данни от Многоцелевото наблюдение на домакинствата (МНД), осъществено от НСИ с подкрепата на МТСП и Световната банка. Резултатите от изследването определят дела на бедните хора в България. При линия на бедността от 102 лв. (52.2 евро) разходи на месец делът на бедните в страната е 14% или около 409 хиляди домакинства (1 113 хиляди бедни лица). Според МНД рисковите групи, които са застрашени от бедност, са семействата с повече от две деца, самотните родители, домакинствата, в които има безработни, самотно живеещи възрастни

хора. Основните фактори, от които зависи рискът от бедност са образованието, икономическия статус и демографската структура на домакинствата.

За мобилизирането на всички заинтересовани страни е необходимо по-нататъшно подобрене на консултационния процес, насочено към:

- разширяване на възможностите за участие, като бъдат привлечени и хората, за които се отнасят предлаганите решения, както и техни организирани структури;
- разработване на механизъм за съобразяване на крайните решения с многообразието от различните представени гледни точки и съображения;
- продължаване на постепенното прехвърляне на функциите по мониторинг и оценка от държавната администрация към независими структури (характерни примери за такива структури са академичните организации за социални науки);
- трансфер и усвояване на опита на Европейската Анти-Бедност Мрежа (EAPN) при разработването и оценката на Националните планове за действие срещу бедността и социалната изолация;
- гарантиране на консултационния процес и участието при всички етапи на реализация на Меморандума: изготвяне, изпълнение, мониторинг, оценка и контрол.

Меморандумът ще даде възможност за прилагането на нов координиращ механизъм, така че да се подобри взаимодействието между различните отговорни институции и ще улесни разработването на втория етап по изпълнение на Меморандума през 2006 година.

5. НАСЪРЧАВАНЕ РАВЕНСТВОТО НА ПОЛОВЕТЕ В БОРБАТА С БЕДНОСТТА И СОЦИАЛНАТА ИЗОЛАЦИЯ⁴³

Равенството на мъжете и жените е закрепено в Конституцията на Република България (чл. 6) и останалото национално законодателство, неразделна част от което вече са и редица международни документи за равното третиране, по които България е страна. Законът за защита срещу дискриминацията⁴⁴, в сила от 1 януари 2004 г., е изграден на основата на конституционния принцип за равнопоставеност пред закона и забрана на дискриминацията като го доразвива и въвежда механизми за практическото му приложение. С последните изменения и допълнения на Кодекса на труда⁴⁵ бе въведен шестмесечен родителски отпуск за отглеждане на дете до навършване на 8-годишна възраст в съответствие с Директива 96/34 на ЕС. Същият не може да се прехвърля. Времето, през което родителя ползва отпуска, се зачита за осигурителен стаж. Правото на такъв родителски отпуск може да се ползва от 1 август 2004 г.

През 2004 г. започна създаването на структура, отговорна за политиката по равнопоставеност на половете. Сектор **“Равни възможности на жените и мъжете”**, бе създаден в Министерството на труда и социалната политика, което е отговорно за разработването, координирането и изпълнението на държавната политика за равни възможности на жените и мъжете. Предстои създаване на консултативен орган – Национален съвет за равни възможности на жените и мъжете към Министерския съвет (НСРВЖМ).

Въпреки положените усилия, в някои сфери на обществения и политически живот съществуват известни разлики в положението на жените и мъжете, например:

- икономическата активност на жените е по-ниска от тази на мъжете;

⁴³ С РМС № 632/ 25.09.2002г. страната се включи в следните програми на ЕО - “Действия на Общността за насърчаване на сътрудничеството между страните членки да се борят със социалната изолация”, “Рамкова стратегия на Общността по въпросите за равенство на половете” и “Програма на ЕО за борба с дискриминацията”.

⁴⁴ Обнародван в Държавен вестник, бр.86 от 30.09.2003 г.

⁴⁵ Чл.167а (Нов – ДВ, бр..52 от 2004 г.) от Кодекса на труда.

- повечето от семействата с един родител се оглавяват от жени;
- жените са преобладаващата част от жертвите на домашно насилие;

Жените живеят по-дълго от мъжете и доходите им са по-ниски от тези на мъжете. В контекста на бедността и социалното изключване, жените са по-уязвими от мъжете. От една страна, това се дължи на факта, че жените работят по традиционно по-ниско платени професии- здравеопазване, образование, услуги. От друга страна, жените се грижат за деца и зависими членове на семейството. Средните доходи на жените представляват 72% от средните доходи на мъжете (тъй като жените традиционно са заети в браншове с ниски заплати). През 2002 година, 25% от предприятията са притежание на жени. По отношение на самостоятелно заетите жени процентът е 37%. Диференциацията между мъжете и жените в платената и неплатената заетост е нараснала. Неравенството по пол също се е увеличило.

В резултат на реформите в българското общество в периода на преход към пазарна икономика големи групи от обществото са застрашени от изпадане в бедност. Рискът от изпадане в бедност е голям сред самотните възрастни жени, получаващи ниски пенсии. Пенсиите на жените са по-ниски от пенсиите на мъжете. Осигурителният доход на някои жени е по-нисък защото те традиционно са заети на по-нископлатена работа и се грижат за деца и зависими членове на семейството. Самотните майки съставляват групата с най- голям риск от изпадане в бедност. Семейните задължения, които обикновено се извършват от жените, са пречка за влизането им на пазара на труда след периода на отглеждане на деца. Липсата на инфраструктура за услуги за отглеждане на деца и липсата на различни гъвкави форми на заетост допринасят за икономическата неактивност на жените. Най-уязвимите групи, които са с висок риск от бедност, са нискоквалифицираните жени от ромските общности; жените от селските региони, възрастните жени. При тези групи съществува също и риск от крос-дискриминация.

Процесът на присъединяване към ЕС постави началото на възприемането на концепцията за прилагане на подход за оценка на политики и действия за тяхното отражение върху положението на жените и мъжете и се предприеха стъпки за изграждане на специализиран институционален национален механизъм за равенство на половете и за напредък на жените в страната по смисъла на Пекинската платформа за действие. Създадената **Консултативна комисия за равни възможности на жените и мъжете** към министъра на труда и социалната политика и сформираният **сектор “Равни възможности на жените и мъжете”** в Министерството на труда и социалната политика са израз на предприеманите действия за изграждане на институционална структура за разработване на политики на равнопоставеност на половете.

Една от целите на Закона за защита срещу дискриминацията е да гарантира равните възможности за участие на жените във всички области на обществения живот – забраната за дискриминация, предвидена в закона, се отнася до редица области, като трудова заетост, образование и обучение, здравеопазване, жилищно настаняване, социална защита, предоставяне на стоки и достъп до обществените услуги и заведения, упражняването на икономическа дейност и др. Законът въвежда постановка за най-малко **40-процентно представителство** на по-слабо представения пол в органите на управление, което е в съответствие с европейските стандарти за балансирано участие на жените и мъжете в процесите на вземане на решения.

Стратегията по заетостта за периода 2004 – 2010 г.⁴⁶ предвижда мерки за създаване на законодателна, институционална и ресурсна основа, гарантираща равните възможности на жените и мъжете. **Общите мерки** в Стратегията целят подобряване на икономическата активност на жените и създаване на равни възможности за заетост на пазара на труда. Жените участват активно в програмите и мерките за обучение и заетост. През 2003 г.⁴⁷ 62 307 жени са били включени в програми за заетост – 42% от всички участници.

Задачите на Стратегията трябва да бъдат изпълнени до началото на 2007 г., като за повишаване на икономическата активност на жените се предвиждат мерки за разработване на стратегия за постигане за по-добро съвместяване на семейния с професионалния живот. Изпълнението на задачите включва въвеждане на гъвкави форми на заетост на майки с деца до 7 год. възраст, подобряване на социалната инфраструктура за отглеждане и възпитание на деца до 6 год. възраст и изграждане на система за грижи при отглеждане на деца до 3 год. възраст.

В съответствие с Европейската стратегия по заетостта, от 2001 г. насам ежегодно се разработва и изпълнява **Национален план за действие по заетостта**, в който чрез програми и проекти намира отражение политиката за насърчаване на равните възможности на жените и мъжете. В рамките на Националния план за действие по заетостта Министерството на труда и социалната политика е разработило редица програми и проекти, насочени към равните възможности на жените и мъжете. През 2004 година се реализират редица проекти за предоставяне на обучение с цел активизиране на участието на жените на пазара на труда. По други проекти са извършени дейности за създаване и прилагане на политиката за съвместяване на професионалния и семеен живот; насърчаване на предприемачеството на безработни жени чрез информиране, консултиране и подкрепа за започване на самостоятелна стопанска дейност в областта на предоставяне услуги по грижи за отглеждане на деца; осигуряване обучение на безработни жени над 50 години и на жени, които се връщат на работа след отпуск поради бременност, раждане и отглеждане на дете до 2 или 3 години.

Оценка:

Като цяло въпросите на равнопоставеността на половете не се считат за приоритет от обществото. Това се дължи отчасти на доскорошната липса на специално законодателство в тази сфера, а отчасти и на наследеното схващане, дори на най-високо равнище, че формалното равенство създадено по време на социализма е и действително. Няма цялостна дългосрочна политика за равенство на жените и мъжете, нито позитивни мерки. Съществуват отделни действия от страна на институциите, насочени към подобряване положението на жените на пазара на труда, в здравеопазването и пр.

С цел гарантиране на равни възможности за жените и мъжете в тези проблемни области, до ноември 2004 г. секторът, с помощта на Консултативната комисия за равни възможности на жените и мъжете към министъра на труда и социалната политика, ще разработи Национален план за равнопоставеност на жените и мъжете за 2005г. в изпълнение на поетите международни ангажименти. До края на 2004 г. ще бъдат обучени над 100 представители на държавните институции и на местната власт по въпросите на равнопоставеността на половете и ще бъдат сформирани „фокусни точки“ по въпросите на равнопоставеността на жените и мъжете както на централно, така и на местно ниво.

⁴⁶ Приета с Решение на Министерски съвет от 06.12.2003 г.

⁴⁷ По данни на Агенцията по заетостта.

При изпълнение на Стратегията на Правителството за борба с бедността и социалната изолация (2003–2006 г.) ще се прилага методът за оценка на действията за отражението им върху положението на жените и мъжете с цел неговото подобряване. Както е предвидено в Националния план за действие по заетостта, до края на 2004 г. ще се проведат два семинара, чиято цел е да се насърчи процес на подписване на браншови и отраслови споразумения в подкрепа на политиките за съвместяване на семейния и професионален живот, както и да помогне на централните и местни органи на управление да се съобразяват с въпросите на равнопоставеността при разработване и реализиране на дейността си.

Предстоящото създаване на Национален съвет за равни възможности на жените и мъжете ще трябва да обединява усилията на всички поддръжници на равенството между жените и мъжете и да формира обща политика за равенство на половете. Ще бъдат предоставени статистически данни по пол в много сфери, в които съществуват специфични рискове от гледна точка на пола, релевантни към бедността и социалното изключване.

6. СТАТИСТИЧЕСКИ СИСТЕМИ И ИНДИКАТОРИ

Анализите на бедността в България, осъществявани от Националния статистически институт, са базирани на т. нар. Наблюдение на бюджетите на домакинствата /Household Budget Survey/, което се прави ежегодно. През 1995, 1996 и 1997 г. обемът на представителната извадка е 6 000 домакинства. От 1 август 2002 г. обемът на извадката е 3 000 домакинства.

От 1999 г. разходите на домакинствата са структурирани по нов начин съобразно изискванията на приетата от Евростат международна класификация на потребителските разходи – Класификация на индивидуалното потребление по цели (КОИКОП). Обособени са групи потребителски разходи според дефинициите на КОИКОП, а разходите за данъци, домашно стопанство, покупка, строеж и основен ремонт на жилище, за глоби, лични осигуровки и други, които нямат характер на потребителски, са представени отделно. За да се гарантира коректност на сравненията в динамика, годишните парични общи разходи на домакинствата за предходните години от 1995 до 1998 също са преструктурирани.

През 2001 г. НСИ започна изчисляването на Лаакенските индикатори за социално сближаване, като използва същия източник на данни – Наблюдението на домакинските бюджети.

Методиката за изчисляване на индикаторите е, доколкото това е възможно, сходна с тази, използвана от 15-те държави-членки на ЕС. Нещо повече, положени са всички усилия за гарантиране на максимална сравнимост на дефинициите с тези на Панела на домакинствата на Общността (European Community Household Panel – ECHP), който към момента е основният източник на ниво ЕС за сравними данни за доходи и условия на живот.

Индикаторите бяха изчислени на базата на две дефиниции за доход. Първата включва паричния доход, съгласно дефиницията на Панела на домакинствата на Общността. Във втория случай паричният доход се допълва от дохода в натура - това е собствената продукция и други непарични форми на доход. Евростат публикува тези индикатори за България, изчислени на база на общия доход (паричен и в натура), докато за държавите-членки те са на база само на паричния доход. Други непарични Лаакенски индикатори са изчислени на базата на Наблюдението на работната сила и на демографската статистика. Поради липса на лонгитудни измервания при основните източници на данни, не е възможно да се

изчисляват равнищата на продължителната бедност. Не е изчислено и самоопределянето на здравословния статус според размера/нивото на дохода и по пол, тъй като Наблюдението на домакинските бюджети не включва въпроси, свързани със здравето.

Националният статистически институт се подготвя да стартира ново изследване, наречено EU – SILC, с което да продължи започнатото от Панела на домакинствата на Общността. През април 2004 г. беше проведено пилотното изследване, а основното изследване ще стартира през 2005 г.

България се е ангажирала да започне да предоставя хармонизирани статистически данни за социалните разходи (ESSPROS) най-късно до 2006 г.

7. ПОДКРЕПА НА ПОЛИТИКИТЕ ЗА СОЦИАЛНО ВКЛЮЧВАНЕ ЧРЕЗ СТРУКТУРНИТЕ ФОНДОВЕ

След присъединяването си към ЕС Република България ще получи значителна финансова помощ от Европейските структурни фондове и от Кохезионния фонд. Общите разходи за структурни действия ще възлизат на 2,30 млрд. евро за периода 2007-2009 г. Основният инструмент за финансиране на дейности по социално включване ще бъде Европейският социален фонд.

Основните дейности по преодоляване на социалната изолация за периода 2007-2009 г., за които ще се търси подкрепата на Структурните фондове, са следните:

1. Активни мерки на пазара на труда за рисковите групи;
2. Социална интеграция на групите, застрашени от социално изключване;
3. Премахване на дискриминационните практики спрямо хората с увреждания;
4. Учене през целия живот, подобряване на учебните структури и системи;
5. Насърчаване на предприемачеството и самоинициативата на населението с акцент върху групите в неравностойно положение;
6. Равни възможности за мъжете и жените.

Процесът на планиране по Програма ФАР отчита приоритетите, записани в стратегическите документи на Българското правителство, като Новата стратегия за социална политика, Съвместната оценка на приоритетите в сферата на заетостта в България и Стратегията по заетостта (2004–2010г.), които съставляват политическата рамка на бъдещите интервенции от типа на Европейския социален фонд, както и с Лисабонската стратегия и Европейската стратегия по заетостта. Понастоящем, голям брой дейности по социално включване се финансират от предприєдинителните фондове на ЕС. За периода 2000-2004 година това финансиране възлиза общо на 78,88 млн. евро (вж. Табл. 15).

8. ЗАКЛЮЧЕНИЯ

През октомври 2003 г. правителството на Република България прие Стратегията за борба с бедността и социалната изолация 2003–2006 г., а през януари 2004 г. бе приет Националният план за борба с бедността и социалната изолация за 2004 г. С приемането на тези рамкови документи политиката за социално включване бе определена за приоритет на правителствената политика, като се определиха насоки за по-нататъшното им изпълнение. Изготвянето на Съвместния меморандум по социално включване (JM) отразява по-нататъшното практическо изпълнение на тази политика и прякото ѝ обвързване с политиката на ЕС по въпросите на социалното включване. По този начин то е насочено към постигане на

стратегическата цел за устойчиво подобряване на благосъстоянието на населението посредством **балансирано икономическо и социално развитие**.

Пълноправното участие в **Открития метод на координация по социално включване е един от основните приоритети** на Правителството на Република България. Изготвянето на настоящия Съвместен меморандум по социално включване представлява важна стъпка към подготовката за пълноправно участие в Открития метод на координация. Българското правителство е твърдо решено да намали риска от изпадане в бедност и социално изключване. В контекста на първата Стратегия на Правителството за борба с бедността и социалната изолация 2003 – 2006 г., през последната година бяха предприети множество мерки за значително подобряване на положението на уязвимите групи, за намаляване на неравенствата и насърчаване на социалното сближаване.

В изпълнение на общите стратегически цели и приоритети на ЕС, определени в Лисабон и Ница, и във връзка с най-важните аспекти на настоящата ситуация в България, общият дългосрочен стратегически подход се основава на икономическото развитие и ефективните и взаимонасърчващи се връзки между икономика, заетост и социална политика. В Съвместния меморандум по социално включване са определени източниците на социално изключване, най-заstraшените от бедност и социално изключване групи, политическите предизвикателства и накрая, са изведени основните политики и мерки, които биха довели до по-успешно социално включване в Република България.

В анализа, който стои в основата на Съвместния меморандум по социално включване (JIM), се обръща специално внимание на връзката между дългосрочната безработица, бедността и социалното изключване. В тази връзка, следва да се обърне внимание на положението на безработните младежи, на хората с увреждания, жителите на районите в неравностойно положение, уязвимите етнически малцинства, особено на ромската общност, възрастните жени, на самотните родители и на семействата с повече от две деца. Това означава, че политиките, насочени към образованието, професионалната квалификация и ученето през целия живот, са от особено значение. В процеса на съставяне на Съвместния меморандум по социално включване (JIM) обаче бяха набелязани и множество други съществени предизвикателства и приоритети в областта на политиките, на които ще трябва да се обърне внимание с осигуряването на необходимите средства. Следователно ще е необходимо прилагането на дългосрочен подход.

Необходими са по-нататъшни усилия за осигуряване на усилена координация между съответните министерства и агенции, вкл. по-ясно разпределение на отговорностите, както и адекватна финансова подкрепа на многобройните стратегии и планове за действие в сферата на социалното включване. Следва да се насърчават мониторинг и оценка на прилагането на политиката, *inter alia* чрез увеличаване на статистическата информация за неравностойните групи.

Българското правителство и Европейската комисия идентифицираха следните най-неотложни предизвикателства в преодоляването на бедността и социално изключване:

- достъп до заетост, увеличаване равнището на заетост и насърчаване активността на безработните и неактивните лица, получаващи помощи, както и семейна солидарност;
- образователно неравенство и достъп до качествено образование, както и насърчаване на възможностите за учене през целия живот за всички и в частност-обвързване търсенето

на пазара на труда с образованието и квалификацията на хората от най-неравнопоставените групи;

- бедност и социално изключване сред уязвимите етнически малцинства, особено – сред ромската общност и насърчаване на тяхната равнопоставена интеграция в обществото; и
- достъп до социални услуги, жилищно настаняване и здравеопазване, особено за най-уязвимите групи (напр. хора с увреждания; деца в риск; възрастни хора; етнически малцинства, в частност-роми; наркозависими и др.) и регионални различия.

В светлината на анализите, направени в този Меморандум, Българското правителство и Европейската комисия се споразумяха по следните най-неотложни политически приоритети по отношение на бедността и социалното изключване:

- насърчаване на широк кръг от програми за активна политика по заетост, подобряване квалификационното равнище на изключените от пазара на труда, както и осигуряване на тясна взаимовръзка между системата за социална защита и пазара на труда с цел подпомагане и мотивиране на дълготрайно безработните за включване в пазара на труда; създаване на положителна нагласа за търсене на заетост и гарантиране, че заетостта създава удовлетворение и извежда хората от бедността и социалното изключване;
- преодоляване на недостатъците в образованието и модернизиранието му в съответствие с пазара на труда чрез ориентиране на образователната система към потребностите на пазара на труда; насърчаване равния достъп до интегрирано образование за всички; превенция на ранното отпадане от училище; обръщане на специално внимание на децата със специални образователни потребности;
- прилагане на мерки, насочени към предоставяне на висококачествени социални услуги за най- неравнопоставените групи, подобряване здравното състояние на населението и улесняване достъпа на бедните и уязвимите групи от населението до здравни услуги;
- създаване на условия за намаляване на бедността и социалното изключване сред уязвимите етнически малцинства, особено сред ромската общност, и насърчаване за включването им в обществото чрез програми за разрешаване на въпроси, свързани с жилищните условия и инфраструктурното развитие, образованието, преквалификацията и заетостта.

Българското правителство се ангажира да осигурява достатъчно национални средства за борба със социалното изключване преди присъединяването, а Европейската комисия ще допълва усилията чрез предприсъединителна помощ. Някои от приоритетите, определени в Меморандума и съответните политически действия, ще бъдат също така подкрепени чрез финансова помощ от Европейските структурни фондове, а именно от **Европейския социален фонд**. Нещо повече, при реализирането на горепосочените мерки е важно създаването на подходящи институционални механизми, гарантиращи тясно сътрудничество между Правителството, социалните партньори, местните власти и НПО.

Българското правителство съзнава, че насърчаването на социалното включване по подходящ начин е продължителен процес, който единствено ще доведе до ефективни и трайни резултати в дългосрочен аспект, въз основа на поредица от последователни мерки, постоянен мониторинг и оценка на вече реализираните политически мерки.

Българското правителство се ангажира да продължи работата върху индикаторите и националната статистика за определяне на национална линия на бедността и ще организира семинар за всички включени партньори до средата на 2005 година. Последващият доклад по

Меморандума за оценка на изпълнението на политическите ангажменти ще бъде представен на Европейската комисия до юни 2006 година.

Приложения:

Табл. 1

Брутен вътрешен продукт: 1998 – 2003 г.

Табл. 1- Брутен вътрешен продукт							
		1998 г.	1999 г.	2000 г.	2001 г.	2002 г.	2003 г.
1	БВП в текущи цени (млн. лв.)	22 421	23 790	26 753	29 709	32 324	34 410
		1998 г.	1999 г.	2000 г.	2001 г.	2002 г.	2003 г.
2	Реален ръст на БВП (%)	4,0	2,3	5,4	4,1	4,9	4,3

Инфлация

Error!

Източник: Национален статистически институт

Таблица 3

Приток на преки чуждестранни инвестиции в България, по икономически отрасъл

(млн.щ.д.)

	2000	2001	2002	2003	ПЧИ общо за периода 2000-2003	Дял (%)
Общо	1001,6	812,9	904,7	1419,4	4138,6	100,0
Финансово посредничество	449,4	122,6	133,8	491,7	1197,4	28,9
Преработваща промишленост	179,4	252,4	76,3	258,7	766,8	18,5
Транспорт, складиране и съобщения	69,5	223,6	209,2	188,4	690,7	16,7
Търговия, ремонт и техническо обслужване на автомобили и мотоциклети, на лични вещи и стоки за домакинството	116,5	117,9	228,2	216,1	678,6	16,4
Некласифицирани	74,7	33,0	50,7	83,9	242,3	5,9
Операции с недвижими имоти, наемодателна дейност и бизнесуслуги	42,7	13,09	56,5	89,8	202,2	4,9
Строителство	47,6	17,2	28,9	11,1	104,8	2,5
Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия, газообразни горива и вода	-19,7	2,4	66,9	37,9	87,4	2,1
Хотели и ресторанти	15,4	17,9	8,3	20,2	61,8	1,5
Други дейности, обслужващи обществото и личността	5,4	3,2	29,4	16,5	54,5	1,3
Добивна промишленост	12,7	4,9	10,5	4,5	32,5	0,8
Образование	0,4	4,4	4,4	2,9	12,1	0,3
Селско, ловно и горско стопанство	7,3	0,5	1,2	-2,1	7,0	0,2
Здравеопазване и социални дейности	0,2	-0,1	0,3	0,0	0,5	0,0
Рибно стопанство		0,0		-0,1	-0,1	0,0

Източник: БНБ

Табл. 4

Социалните разходи като % от БВП в периода 1996-2003 г.

	1996 г.	1997 г.	1998 г.	1999 г.	2000 г.	2001 г.	2002 г.	2003 г.
Социални разходи като % от БВП								
от които:								
пенсионна система	6,93	6,18	8,05	8,21	9,48	9,09	9,11	9,19
здравеопазване	3,1	3,62	3,61	3,92	3,66	4,03	4,44	4,93
социално осигуряване и подпомагане	1,6	2,63	2,51	3,1	4,02	3,65	3,69	2,51
обезщетения за безработица и активни програми за заетост	0,42	0,68	0,73	0,96	0,72	0,81	0,63	1,65

Източник: Национален статистически институт

Таблица 5

Тенденции в динамиката на публичните разходи като % от БВП в периода 1996 – 2003 г.

Тенденции в динамиката на публичните разходи като % от БВП за периода 1996-2003г.								
	Разходи - КФП*							
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Пенсионна система	16,03	18,03	20,76	19,71	22,15	22,34	23,12	22,47
Социално осигуряване и социално подпомагане	4,67	9,44	8,36	9,71	11,07	10,95	10,96	11,69
Здравеопазване	7,17	10,02	9,33	9,41	8,56	9,89	11,29	12,07
Общо	27,87	37,49	38,45	38,83	41,78	43,17	45,37	46,22

Източник: Министерство на финансите *Консолидирана фискална програма.

Табл. 6

Демографски индикатори

	1995 г.	1996 г.	1997 г.	1998 г.	1999 г.	2000 г.	2001 г.	2002 г.	2003 г.
Население (хиляди)	8,384	8,341	8,283	8,230	8,191	8,149	7,891	7,846	7,801
мъже	4,103	4,078	4,045	4,014	3,991	3,967	3,841	3,816	3,791
жени	4,281	4,263	4,238	4,216	4,200	4,182	4,050	4,030	4,010
Дял от населението до 15 год. възраст (%)	17.7	17.2	16.8	16.3	15.9	15.5	15.0	14.6	14.2
Дял от населението над 60 год. възраст (%)	21.4	21.5	21.6	21.7	21.7	21.8	22.4	22.5	22.7
Дял от населението над 65 год. възраст (%)	15.2	15.3	15.6	15.9	16.2	16.3	16.9	17.0	17.1
Естествен прираст (на 1000 души)	-5.1	-5.4	-6.9	-6.4	-4.8	-5.1	-5.6	-5.8	-5.7
Полово съотношение (брой жени на 1000 мъже) b)	1,043	1,046	1,048	1,050	1,052	1,054	1,054	1,056	1,058
Коефициент на възрастова зависимост	48.9	48.3	47.9	47.4	47.2	46.8	46.8	46.2	45.5
Плодовитост:									
Раждаемост (на 1000 души)	8.6	8.6	7.7	7.9	8.8	9.0	8.6	8.5	8.6
Тотален коефициент на плодовитост	1.23	1.24	1.09	1.11	1.23	1.27	1.24	1.21	1.23
Нетен коефициент на възпроизводство	0.59	0.58	0.53	0.54	0.60	0.60	0.59	0.57	0.58
Смъртност (на 1000 души)	13.6	14.0	14.7	14.3	13.6	14.1	14.2	14.3	14.3
мъже	-	15.6	16.2	16.0	15.0	15.5	15.6	15.7	15.8
жени	-	12.5	13.2	12.7	12.3	12.8	12.9	13.0	12.9
Детска смъртност (на 1000 живородени деца)	14.8	15.6	17.5	14.4	14.6	13.3	14.4	13.3	12.3
Средна продължителност на живота (в години) – общо *	70.6	70.6	70.5		71.0	71.7	71.8	71.9	72.1
мъже	67.1	67.1	67.1		67.6	68.2	68.5	68.5	68.7
жени	74.9	74.6	74.3		74.6	75.3	75.2	75.4	75.6
Очаквана продължителност на 65 год. възраст *									
мъже	12.6	12.5	12.3		12.6	12.8	12.9	13.0	12.9
жени	15.5	15.2	15.1		15.2	15.6	15.6	15.7	15.7

Бележки: * Данните са за тригодишни периоди, като края на всеки период е в съответната година в таблицата.

Източници: а) *Население и демографски процеси*, Национален статистически институт, България (1996-2002 г.);

б) *Статистически годишник, 2003 г.*, Национален статистически институт, България;

в) Официални демографски данни за 2003 г., все още непубликувани.

Табл. 7

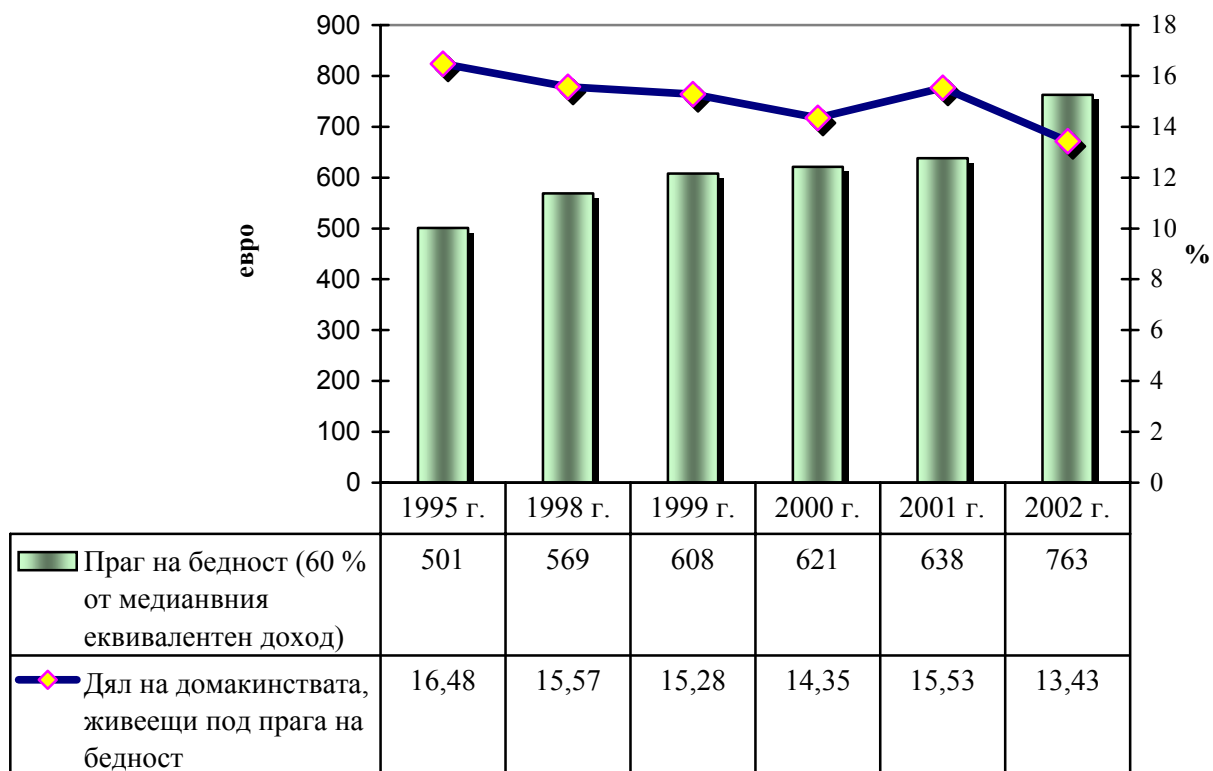
Доходи на домакинствата по компоненти (в проценти)

	1995 г.	2003 г.
Трудови възнаграждения	38.0	40.0
Социални плащания (пенсии, обезщетения, семейни помощи, социални помощи)	17.2	23.0
Доходи от обработване на участъци земеделска земя	27.6	18.2
Други доходи и предприемачество	5.9	8.0

Източник: Национален статистически институт

Табл. 8

Средногодишен праг на бедност по еквивалентни единици и обхват на бедността (1995 - 2002 г.)

Източник: Национален статистически институт

Лаакенски индикатори за парична бедност

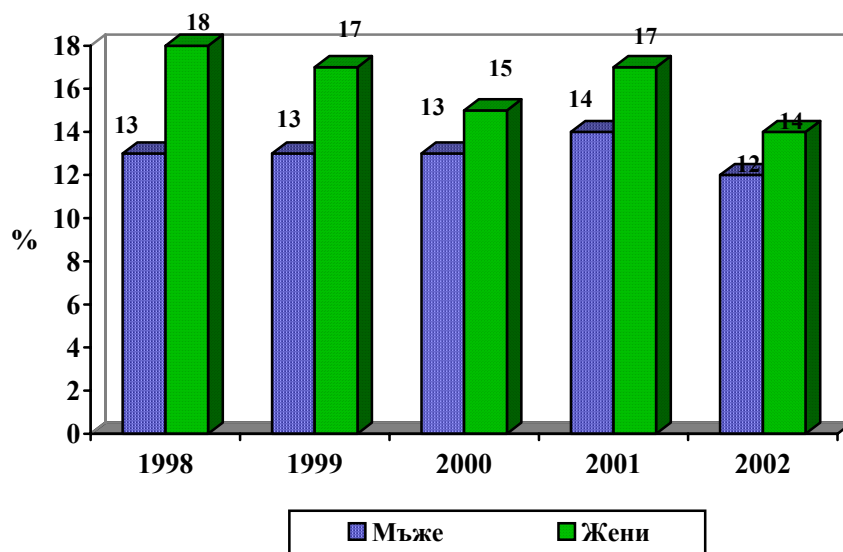
			BG					EU15	EU25	
			1998	1999	2000	2001	2002	2001	2001	
1	Коефициент на поляризация (S80/S20)		3,9	3,8	3,8	3,8	3,8	4,4	4,4	
2	Коефициент на Джини		26	26	25	26	26	28	28	
3	Праг на бедност (илюстративни стойности)	Едночленно домакинство	ЛЕВА	1120	1189	1209	1244	1495	:	:
		ЕВРО	569	608	621	638	767	8319	7243	
		ППС	1638	2123	1932	1630	1958	8253	7426	
		2възрастни с 2 деца	ЛЕВА	2351	2496	2539	2611	3139	:	:
		ЕВРО	1194	1276	1303	1340	1611	17469	15210	
		ППС	3440	4457	4056	3422	4112	17332	15595	
4	Равнище на бедност	Общо	Общо	16	15	14	16	13	15	15
	по възраст		М	13	13	13	14	12	14	14
	по пол		Ж	18	17	15	17	15	17	17
		0-15	Общо	15	17	19	19	15	19	19
		16-24	Общо	16	17	18	22	19	19	19
			М	15	17	19	23	20	19	19
			Ж	17	18	17	20	18	20	19
		25-49	Общо	12	13	14	16	13	12	12
			М	12	12	14	15	12	11	12
			Ж	13	14	13	16	14	14	14
		50-64	Общо	12	11	10	11	10	12	12
			М	9	9	9	10	8	12	12
			Ж	14	12	11	11	10	13	12
		65+	Общо	25	21	15	15	14	19	17
			М	15	11	7	7	7	16	14
			Ж	31	29	20	20	19	21	19
5	Равнище на бедност	Заети	Общо	6	6	5	7	6	6	6
	по най-често упражнявана дейност		М	6	5	5	6	5	6	6
	по пол		Ж	6	6	6	7	6	5	5
		Самонаети	Общо	7	4	6	7	6	16	16
			М	8	3	6	7	5	16	16
			Ж	6	5	5	7	9	16	16
		Безработни	Общо	30	32	31	33	31	38	38
			М	30	33	32	35	32	44	43
			Ж	29	32	30	31	29	30	31
		Пенсионери	Общо	21	18	13	14	12	17	16
			М	13	11	8	8	7	16	15
			Ж	26	23	16	17	16	17	16
		Неактивни/други	Общо	16	17	18	19	16	25	24
			М	16	17	19	19	16	23	22
			Ж	15	17	18	19	16	25	24
6	Равнище на бедност	Общо		16	15	14	16	13	15	15

	по тип домакинство	1членно домакинство	Общо	46	43	32	33	29	25	23
			М	24	25	23	20	14	18	18
			Ж	51	46	34	36	33	28	26
		1членно домакинство <30год.		67	45	32	13	20	32	28
		1членно домакинство 30-64		33	28	24	27	19	15	15
		1членно домакинство 65+		52	51	37	36	35	29	26
		2 възрастни без деца	(поне единия 65+)	17	11	6	7	7	16	15
		2 възрастни без деца	(двамата < 65)	9	6	7	7	6	10	10
		друго домакинство без деца		6	6	6	9	6	9	9
		самотен родител	(поне 1 дете)	37	44	31	32	41	35	33
		2 възрастни 1 зав. дете		11	10	8	12	9	10	10
		2 възрастни 2 зав. деца		11	9	14	18	15	13	13
		2 възрастни 3+ зав. деца		38	48	51	54	37	27	27
		друго домакинство със зав. деца		12	15	16	13	13	16	16
7	Равнище на бедност	Общо		16	15	14	16	13	15	15
	по имуществен статус	обитател-собственик		15	15	14	15	13	12	12
		наемател		28	26	20	32	31	24	23
		други		21	31	21	25	23	:	:
8	Разсейване около прага на бедност	40% от медианата		4	4	4	4	3	5	5
		50% от медианата		9	9	8	9	8	9	9
		60% от медианата		16	15	14	16	13	15	15
		70% от медианата		23	22	22	24	22	23	23
9	Равнище на бедност	преди всички трансфери	Общо	35	36	39	43	37	39	40
			М	32	32	37	40	35	36	37
			Ж	37	38	41	45	39	42	43
		вкл. пенсията	Общо	18	17	17	19	17	24	24
			М	15	15	16	18	15	22	23
			Ж	20	19	19	20	18	25	25
		вкл. всички трансфери	Общо	16	15	14	16	13	15	15
			М	13	13	13	14	12	14	14
			Ж	18	17	15	17	15	17	17
10	Постоянно равнище на бедност		Общо	:	:	:	:	9	:	:
	по пол		М	:	:	:	:	9	:	:
			Ж	:	:	:	:	10	:	:
11	Равнище на бедност anchored at a point in time		Общо	:	:	:	:	12	:	:
12	Относителна дълбочина на бедността		Общо	20	21	21	21	20	22	22
	по пол		М	18	21	23	23	20	22	22
			Ж	22	21	20	20	21	22	22

Източник: Европейска комисия, ЕВРОСТАТ, Док. IPSE/66/04/EN.

Табл. 10

Равнище на бедност по пол (в процентни пунктове от съответната група)

Източник: Национален статистически институт

Табл. 11

Бедност по етнически признак

	% от населението	Равнище		Разлика		Дълбочина	
		Процент	Дял	Процент	Дял	Процент	Дял
Етнически българи	82.3	5.6	39.6	1.1	25.5	0.4	18.8
Турци	7.1	20.9	12.8	5.3	10.4	2.2	9.3
Роми	8.8	61.8	46.5	25.9	63.4	13.6	71.7
Други	1.8	7.6	1.2	1.2	0.6	0.2	0.2
Общо	100	11.7	100	3.6	100	1.7	100

Източник: България, Оценка на бедността, Световна банка, 2002.

Табл. 12

Разходи за социални услуги през 2002 г. по обслужено население

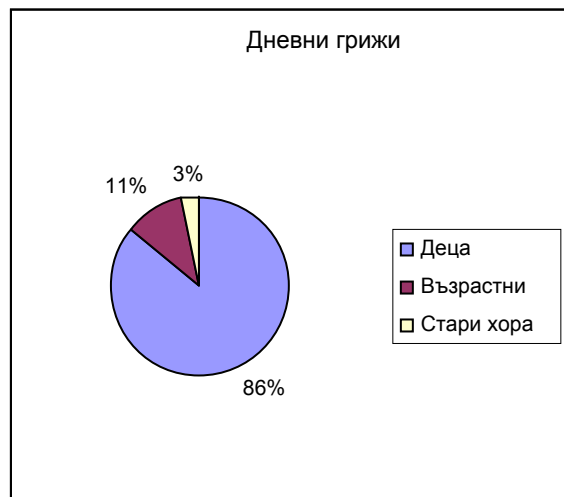
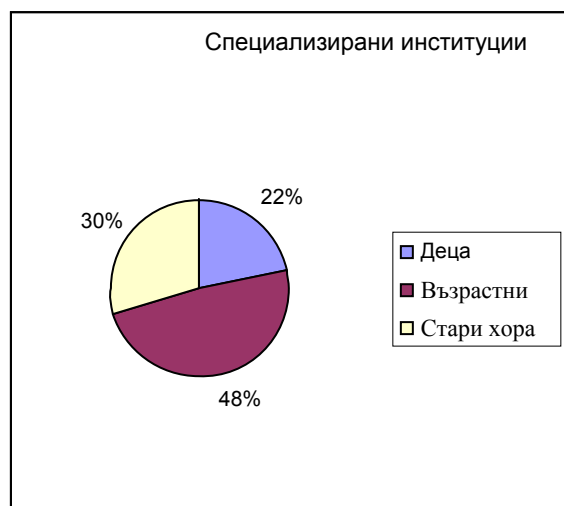

Табл. 13

Източник: Национален доклад за социалните услуги, България, 2003 г.

Табл. 14

Жилища: Брой на жилищата и обитаване на стандартни жилища в България през 2001 г.

	Общ брой жилища на 1 000 обитатели		
	Общо	В градовете	В селата
Общ брой жилища на 1 000 обитатели	467	421	568
Обитавани стандартни жилища на 1 000 обитатели	360	352	376

Източник: Национален статистически институт, Преброяване на населението, 2001 г.

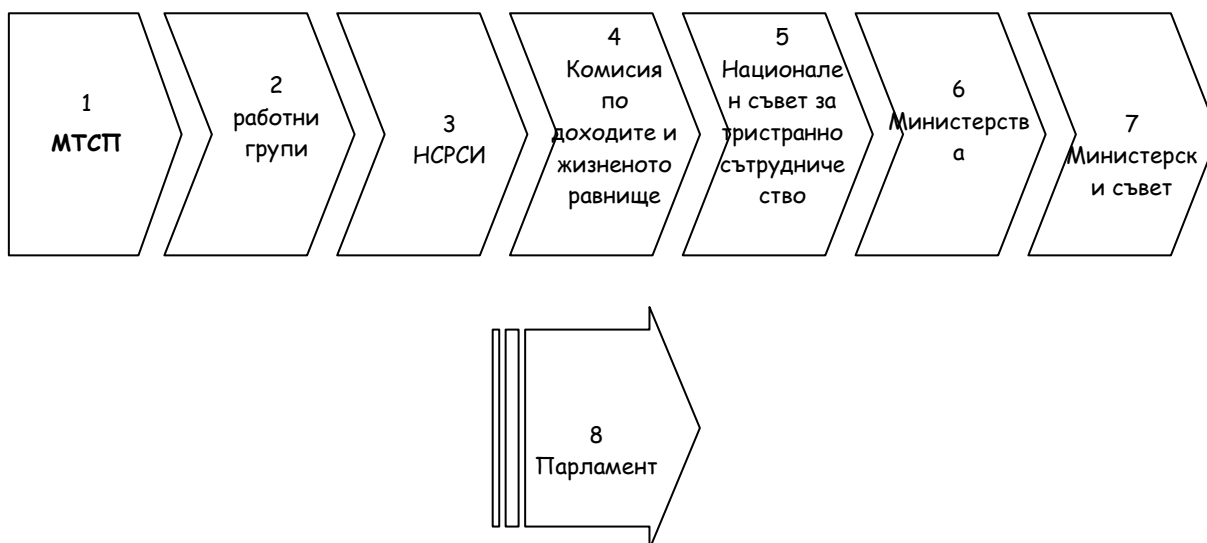
Табл. 15

Проекти, съотносими към социалното включване 2000 – 2004 (в хиляди евро)

Наименование	Финансирани от ЕС	Национално съфинансирани *	Принос на ПРООН	Общо
Професионално обучение	4.918	1.230		6.148
Възстановяване на институтите за професионална квалификация	2.000	500		2.500
Реформа за повишаване благосъстоянието на децата	2.911	416		3.327
Инициативи на пазара на труда	4.728	1.577		6.305
Социална интеграция	3.174	991		4.165
Подготовка за бъдещи програми от типа ESF	1.400	0		1.400
Интеграция на ромското население	1.639	604		2.243
Осигуряване на достъп до здравни грижи за малцинствата	867	120		987
Насърчаване на младежката заетост	6.000	2.000		8.000
Учене през целия живот и процес и професионално образование и обучение	4.000	1.334		5.334
Урбанизация и социално развитие на райони с преобладаващо население от уязвимите етнически групи	4.500	1.240	290	6.030
Професионална квалификация	3.200	0		3.200
Алтернативна заетост	3.000	940		3.940
Образователна и медицинска интеграция на уязвимите етнически групи със специално внимание към ромите	3.870	910	150	4.930
Подобряване на качеството на живот на хората с умствени увреждания	2.000	670		2.670
Развитие на мрежа от центрове за обучение на възрастни	2.425	575		3.000
Интеграция на етническите малцинства на пазара на труда	2.200	660		2.860
Подкрепа за развитие на социалния диалог	1.650	20		1.670
Развитие на човешките ресурси и насърчаване на заетостта	10.752	2.817		13.570
Деинституционализация чрез предоставяне на услуги в общността за рисковите групи	4.650	1.280		5.930
Подобряване на положението и интеграция на уязвими етнически малцинства със специално внимание към ромите	9.000	2.118		11.118
Общо	78.884	20.002	440	99.326

Източник: Финансови меморандуми 2000, 2001, 2002, 2003, 2004.

Съгласувателна процедура на нормативни актове

1. Министерството на труда и социалната политика иницира създаването на Закона.
2. Създава се работна група с участието на експерти от Министерство на труда и социалната политика, експерти от останалите въввлечени министерства в областта на хората с увреждания, представители на неправителствени организации, представители на организации на работодателите, представители на синдикатите и независими експерти.
3. Внасяне на проектозакона в Националния съвет по рехабилитация и социална интеграция (консултативен орган към Министерския съвет. Включва 30 членове: равен брой представители на Правителството и на неправителствените организации на и за хора с увреждания); приемане на проектозакона от НСРСИ.
4. Внасяне на проектозакона в Комисията по доходите и жизненото равнище; отразяване на корекциите.
5. Внасяне на проектозакона в Националния съвет за тристранно сътрудничество (включва представители на държавата, работодателите, синдикатите).
6. Съгласуване на проектозакона по компетентност с различните министерства (включване на корекции по приетите становища и обосноваване на аргументите за отхвърлените становища).
7. Внасяне на проектозакона в Министерски съвет. Приемане.
8. Парламент. Финал.